

Research Paper

Spatial Trap of Poverty and Out comes of construction of Cullbari in border areas of Iranian Kurdistan

Moosa Anbari¹, Rashid Ahmadifar², Sirwan Abdezade³

¹ Professor, Department of Development and Policy Studies, University of Tehran: anbari@ut.ac.ir.

² Associate Professor of Sociology, Farhangian University, Tehran, Iran

³ PhD in Development Sociology, University of Tehran, Lecturer, Farhangian University. (Corresponding author): sirwanabdezadeh1400@gmail.com

<https://doi.org/10.22034/scart.2024.139849.1377>

Received: 6, 2023

Accepted: 9, 2024

Available online: June 22, 2025

Keywords:

Colbary, Special trap of poverty, Border areas, Human Capital.

Abstract

Examining the background of border research and studies, it is clear that analyzes of the socio-cultural causes and consequences of colbary are few. For this purpose, the present study uses the conceptual framework of space and space production to achieve this important by studying the community of border residents of Baneh and Marivan in Kurdistan province. The research method was qualitative and using grounded theory method and application of targeted sampling and snowball, 56 people informed and involved in the Colberry phenomenon were selected as a sample. The information is expressed by context-based analysis and open and axial coding using theoretical saturation method and paradigm model. Analytical findings show that border and border settlement as a social structure has led to the construction of the Colbary phenomenon in the Kurdish border areas. Border activists due to causal conditions such as economic pressure, lack of alternative sources of income, environmental determinism and poor income of cocoons, as well as the predominance of contexts and areas such as the weakness of the agricultural sector, lack of industry and industrial employment and weak employment of tourism, They forced to use their physical abilities and turned to Colbary as their last strategy. Colbary's socio-cultural consequences in the form of 6 central categories, including: social stigma and destruction of indigenous human capital, growth of consumerism and aversion to ecosystem among youth, degradation of human dignity and ambiguous legal status, growing class divide and continuing cycle Poverty, acute family problems, the growth of poverty-stricken and marginalized spaces, has led to the reproduction of colbary among the inhabitants of the western border areas of the country, including Kurdistan pro

Corresponding author: Sirwan Abdezadeh

Address: PhD in Development Sociology, University of Tehran, Lecturer, Farhangian University.

Email: Sirwanabdezadeh1400@gmail.com

Extended Abstract

1- Introduction:

For a long time, with Iran's governments following centralist development policies, a type of unbalanced development has prevailed in the country. Affected by this factor, the border regions of Iran in the northwest, from West Azerbaijan to Ilam and the southeast of Iran, are known as the most underdeveloped regions of Iran, and the statistical data of the Iranian Statistics Center show that these regions in All social, political, cultural and economic indicators are more deprived than the central regions of Iran. The per capita income is lower than the country's per capita income, a small share in the gross national product, the highest unemployment rate in the country, closure and lack of equal access to sufficient industrial units, lack of investment in various fields, and ethnic-religious discrimination and inequality in Benefiting from employment and income opportunities are the most important factors that most people in bordering provinces face (Iranian Statistics Center, 2019). Residents of these areas, in the absence of attention to infrastructure and redistribution of wealth and resources by the governments, have been forced to change their business methods and use their border location, and against official structural pressures, adopt new ways; However, choosing the same path may also cause more damage and livelihood problems. The Kolbari phenomenon is considered as a focal phenomenon in the western border areas of the country, as a clever construction of governments and a type of imposed poverty, a product of dedevelopment and structural inequality, which has been legitimized by anti-development programs. And (Ahmadifar, 2017). Understanding this phenomenon and its consequences is only possible with a correct understanding of the complex political-economic, security and social factors in these areas. In the current research, an effort has been made to first understand the phenomenon of Colbert, and then to investigate and sociologically analyze the socio-cultural consequences of this phenomenon using the grounded theory method.

Conceptual framework and background

One of the most important analyzes of the phenomenon of poverty is the analysis of the topic in the form of literature on the reproduction of space, especially in Lefebvre's interpretations. According to Lefebvre, space is a socio-political construct and

no space can be separated from the process of space production and its requirements; That is, abstraction, commodification, dispersion and gathering exist in the form of space and the dialectic of centrality (Lefebvre, 2009: 54-53).

2- Methods:

The nature of the research question and problem as the main point of the research focus is effective in choosing the research strategy and the type of method and approach to collect and analyze information. Considering the understanding nature of the Kolbari issue and understanding its causes and consequences in the form of a spatial trap of poverty, it is necessary to use a qualitative method because quantitative and statistical methods do not provide a deep understanding of social issues. This approach sees the interviewees as active, alert and dominant actors on objective and subjective social constructions, and will be widely used for issues that have received little attention (Darlington and Scott, 2002). Among the existing strategies in the qualitative method, grounded theory (Strauss and Corbin, 2019) was chosen. With the use of purposeful sampling and snowball, 56 people informed and involved in the phenomenon of kolberi in Baneh and Marivan cities in Kurdistan province were selected as a sample, and the information obtained from them was analyzed using context-oriented analysis and open and axial coding using They were expressed by the method of theoretical saturation and paradigmatic model.

3- Findings:

Socio-cultural consequences of Kolbari:

The socio-cultural works of Kolbari are explained in 5 key categories: the destruction of local human capital, the growth of consumerism and eco-aversion among young people, the degradation of the human and legal dignity of individuals, the growth of poor and marginalized spaces, and the continuation of the cycle of poverty.

A) Erosion of local human capital

As it was mentioned before, as an informal and false activity, kolbari is synonymous with poverty. Kolbary causes all kinds of poverty, one of which is cultural poverty. Cultural poverty comes to Kolbaran after the poverty of bread and life. Poverty

Spatial Trap of Poverty and Out comes of construction of Cullbari in border areas of Iranian ...

means not having the power to escape from the existing situation and a kind of trouble and despair, and Colbert is caught in this trap of not having the power to change.

b) The growth of consumerism

Kurdistan province ranks 30th in the country in terms of social capital, and this means that people are deprived of macro, medium and micro social networks and relationships, most of which is due to the weakness of the macro sector and the existing inequality and lack of Trust returns to their institutions, laws and norms.

c) degradation of human and legal dignity of people

In the official literature, Kolberi is equivalent to a smuggler and his behavior is considered a crime.

d) Growth of poor and marginalized areas

Another macro-social consequence of Kolbari, which has had a great impact on the urban space of the border areas, is the growth of marginalization and marginalization of Kolbaran.

f) Continuation of the cycle of poverty

In addition to the mentioned consequences, colbert can also be a symbol for the humiliation of the people of the Kurdish region.

4- Discussion & Conclusion:

The lived experience of Kolbaran is a combination of poverty, feeling of need, rejection, inequality, etc., which has led to the reproduction of a specific biological situation and a specific definition of it. The spatial trap of poverty with categories such as economic-livelihood bottlenecks, lack of alternative sources of income, severe economic poverty, weak income from pilovari and environmental deterrence in the form of causal conditions has become a part of the lives of many people in the western border areas of the country. Based on this, the border settlement and the environmental conditions of the region and severe economic poverty along with the

lack of an alternative source of income have led the people of the border region of the west of the country to do colbari.

As an example of poverty and its increasing reproduction in the border regions of Kurdistan, especially in the border cities of Baneh and Marivan, Kolberi has brought consequences in the socio-cultural field. For the socio-cultural consequences of Kolberi, a series of concepts were extracted in different fields and based on them, an analysis of the situation was tried. Among the aforementioned set of concepts, the categories of destruction of native human capital, strengthening of vulgarity and consumption values among young people, degradation of human dignity and unclear legal status, growth of marginalization and change of the context of border cities, growing class gap, acute family problems, Media surfing and continuous reproduction of poverty have been achieved.

In addition to absorbing this system within the family, young people also face many problems. The absence of father's control and supervision and his being away from home at night reduces the amount of family control over them and they are directed towards abnormal activities. Colbert fathers and Colbert families are dealing with many family problems, including disobedience of the family and children, sexual and marital problems, the family becoming homeless, and all of these consequences cause the reproduction of poverty and suffering among the generations and the family. It becomes a problem that continues in an intergenerational way and suffering and social shame.

5- Funding

No Funding

6- Authors' Contributions:

We thank all those who helped us in conducting this research. Especially Kolbaran of the border areas of Bane and Marivan, who, despite their many problems, welcomed us with open arms.

7- Conflict of Interests:

There is no conflict of interests among authors.

مقاله پژوهشی

تله فضایی فقر و پیامدهای برساخت کولبری در مناطق مرزی کردستان ایران

موسی عنبری، رشید احمدی‌فر، سیروان عبده‌زاده

۱. استاد، گروه توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲. دانشیار جامعه‌شناسی و هیئت علمی گروه علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان کردستان، تهران، ایران

۳. دبیر آموزش و پرورش و مدرس دانشگاه فرهنگیان کردستان (نویسنده مسئول)

<https://doi.org/10.22034/scart.2024.139849.1377>

تاریخ دریافت: ۱۴ مهر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۹ دی ۱۴۰۲

انتشار آنلاین: ۱ تیر ۱۴۰۴

با بررسی پیشینه پژوهش‌ها و مطالعات مرزی، پیداست که تحلیل‌ها در باب علل و پیامدهای اجتماعی- فرهنگی کولبری محدود می‌باشد. به همین منظور، پژوهش حاضر با استفاده از مفاهیم فضا، تولید فضا و تله فضایی فقر در پی دستیابی به این مهم با مطالعه جامعه مرزنشینان شهرستان بانه و مریوان در استان کردستان می‌باشد. روش انجام پژوهش، کیفی بوده که با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای و کاربست نمونه‌گیری هدف‌مند و گلوله برفی، ۵۶ نفر از افراد مطلع و درگیر در پدیده کولبری به عنوان نمونه انتخاب گردیده‌اند. اطلاعات به روش تحلیل زمینه‌محور و کدگذاری باز و محوری با استفاده از شیوه اشباع نظری و مدل پارادایمی بیان شده‌اند. یافته‌های تحلیلی نشان می‌دهد که تله فضایی فقر، برساخت پدیده کولبری را در مناطق مرزی کردستان به دنبال داشته است. کنشگران مرزی به واسطه شرایط علی حاکم از جمله فشار اقتصادی، نبود منبع درآمد جایگزین، جبر محیطی و ضعف درآمد پیلووری و همچنین غالب بودن بسترها و زمینه‌هایی همچون ضعف بخش کشاورزی، نبود صنعت و اشتغال صنعتی و ضعف اشتغال گردشگری و با شرایط مداخله‌گر و مکانیسم‌هایی همچون امنیتی کردن مناطق مرزی و تاریخی بودن تجارت در منطقه، تنها استراتژی را استفاده از توانایی‌های جسمی خود یافته و به کولبری روی آورده‌اند. همین استراتژی، پیامدهای اجتماعی- فرهنگی در قالب ۵ مقوله محوری به دنبال داشته است که از جمله: تخریب سرمایه‌های انسانی بومی، رشد مصرف‌گرایی و بوم‌گریزی در میان جوانان، تنزل کرامت انسانی و حقوقی افراد، رشد فضاهای فقرپرور و حاشیه‌نشین، تداوم چرخه فقر و بازتولید کولبری در میان ساکنان مناطق مرزی غرب کشور از جمله استان کردستان را به دنبال داشته است.

واژه‌های کلیدی:

پدیده کولبری - تله فضایی فقر - مناطق مرزی - سرمایه انسانی.

استاد: عنبری، موسی؛ احمدی‌فر، رشید؛ عبده‌زاده، سیروان (۱۴۰۴). تله فضایی فقر و پیامدهای برساخت کولبری در مناطق مرزی. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۲)، ۴۱-۵۷.

* نویسنده مسئول: سیروان عبده‌زاده

نشانی: دبیر آموزش و پرورش و مدرس دانشگاه فرهنگیان کردستان

پست الکترونیکی: abdezade@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

از دیرباز با پیروی دولت‌های ایران از سیاست‌های توسعه تمرکزگرایانه، نوعی توسعه نامتوازن بر سیمای کشور غالب شده است. متاثر از این عامل، مناطق مرزی ایران در شمال غرب از آذربایجان غربی تا ایلام و جنوب شرقی ایران به عنوان توسعه‌نیافته‌ترین مناطق ایران شناخته شده‌اند و داده‌های آماری مرکز آمار ایران نشان می‌دهند که این مناطق در همه شاخص‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی از مناطق مرکزی ایران محروم‌تر هستند. درآمد سرانه پائین‌تر از درآمد سرانه کشوری، سهم ناچیز در تولید ناخالص ملی، بالاترین نرخ بیکاری در کشور، تعطیلی و عدم دسترسی برابر به واحدهای صنعتی کافی، فقدان سرمایه‌گذاری در حوزه‌های گوناگون و تبعیض و نابرابری قومی- مذهبی در بهره‌مندی از فرصت‌های اشتغال و درآمد، مهم‌ترین عواملی است که بیشتر مردم استان‌های مرزنشین با آن مواجه می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). عدم برخورداری از مواهب مادی و معنوی توسعه در این مناطق، سبب بروز مسائل دیگری چون فقر و مهاجرت و ... گردیده است. توجه صرف به درآمدها نمیتواند ابعاد مختلف فقر را از میان بردارد و اساساً موضوع فقر تنها به کمبود درآمد بازنمیگردد، لذا اهمیت جنبه‌های غیردرآمدی فقر در تبیین وضعیت اقشار آسیب‌پذیر مورد توجه واقع نشده است. سن (۲۰۰) به نقل از یوسفوندو همکاران (۱۴۰۱). در این راستا، ساکنان مناطق مرزی کشور تنها با توسل به استراتژی‌های محلی به مبارزه با فقر و مشکلات معیشتی خود پراخته‌اند که لازم است مورد بررسی و پژوهش قرار گیرند.

ساکنان این مناطق، در غیاب توجه به زیرساخت‌ها و بازتوزیع ثروت و منابع توسط دولت‌ها، مجبور شده‌اند تا شیوه‌های کسب و کار و بهره‌گیری از موقعیت مرزی خود را تغییر داده و در برابر فشارهای ساختاری رسمی، راه‌های جدیدی را اتخاذ نمایند؛ هر چند ممکن است انتخاب همین راه نیز مولد آسیب‌ها و مشکلات معیشتی بیشتری باشد. از گذشته‌های دور تاکنون، دو واژه «کرد» و «مرز» همیشه با هم به کار برده شده‌اند. این جمله ناپلئون بناپارت که گفت: «جغرافیا حکم سرنوشت را دارد» (دشنر، ۲۰۱۱: ۱۶)، در مورد مردم کرد کاملاً صدق می‌کند و همین امر باعث شده تا تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کردها متأثر از محیط زندگی آن‌ها باشد. بنابراین، سیاست‌های تمرکزگرایی و توجه به قطب‌های رشد پیامدهای ناگواری برای مناطق محروم در پی داشته است. مرزنشینان با قطع امید از حمایت مسئولان و متولیان نهادهای مختلف جامعه، به مرز پناه برده و در اندیشه لحظه‌ای برای بهروزی و تامین معیشت خود و خانواده‌هایشان تلاش می‌نمایند. از این منظر، مرزها ابزار برهم زدن نظم کهن و برساخت امری جدید هستند (نوری و ذکایی، ۱۳۹۹). پدیده کولبری به عنوان پدیده‌ای کانونی در مناطق مرزی غرب کشور، به عنوان برساخت هوشمندانه دولت‌ها و نوعی فقر تحمیل شده، محصول توسعه‌زدایی و نابرابری ساختارمند تلقی می‌شود که با برنامه‌های ضد توسعه به آن مشروعیت بخشیده‌اند (احمدی فر، ۱۳۹۷). شناخت این پدیده و پیامدهای آن تنها با داشتن درکی درست از عوامل پیچیده سیاسی- اقتصادی، امنیتی و اجتماعی به این مناطق، ممکن می‌باشد. در پژوهش حاضر تلاش گردیده تا ابتدا پدیده کولبری فهم گردیده و سپس پیامدهای اجتماعی- فرهنگی این پدیده با استفاده از روش گراند تئوری مورد بررسی و تحلیل جامعه‌شناختی قرار گیرد.

چهارچوب مفهومی و پیشینه

یکی از مهم‌ترین تحلیل‌های پدیده فقر، تحلیل موضوع در قالب ادبیات بازتولید فضا خاصه در تعبیر لوفور است. به باور لوفور، فضا برساخته‌ای اجتماعی- سیاسی است و هیچ فضایی نمی‌تواند فارغ از فرآیند تولید فضا و استلزامات آن؛ یعنی انتزاعی شدن، کالایی شدن، پراکندگی و گرد هم آوردن در قالب فضا و دیالکتیک مرکزیت موجودیت یابد (لوفور، ۲۰۰۹: ۵۴-۵۳). در ایران، پیروی از دیالکتیک مرکزیت و تمرکزگرایی سیاسی- اقتصادی از زمان شکل‌گیری دولت- ملت مدرن رضاخان تاکنون با اقداماتی از تبعیض‌های قومی- مذهبی و غیریت‌سازی اقوام غیرفارس و غیرشیعه، نوعی از فضا را برساخت نموده که طی آن تمامی شاخص‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مناطق مرزی و پیرامونی را مضمحل ساخته است. این عمل سیاست‌مداران که نوعی خشونت سیاسی علیه گروه‌های قومی زیر سلطه می‌باشد، تحت عنوان «استعمار داخلی»^۴ از آن یاد می‌شود که این مفهوم «از مهم‌ترین پدیده‌هایی است که قومیت را سیاسی می‌نماید» (احمدی، ۱۳۸۳: ۱۵۶).

4. Internal colonialism

استعمار داخلی بر وجود روابط نابرابر فرهنگ سلطه‌گر و فرهنگ‌های زیر سلطه در درون جوامع تاکید دارد. نگرانی عمده نخبگان مرکز، حفظ و تداوم «وابستگی ابزاری» جمعیت پیرامون است. در چنین وضعیتی، عوامل فرهنگ‌ساز به صورت ویژگی‌های کهن باقی نمی‌مانند، بلکه تبدیل به عناصر تبعیض‌گر سیاسی می‌شود. اعضای گروه پیرامونی درصدد برمی‌آیند از عوامل فرهنگ‌ساز به عنوان اهرم‌هایی برای پایان دادن به نظم غالب یا غیرمشروع ساختن آن استفاده کنند. چالش‌های ساختاری گروه تابع پیرامونی به ویژه هنگامی که از نظر جغرافیایی در ناحیه خاصی متمرکز باشد، ممکن است شکل خواست‌های تجزیه‌طلبانه به عنوان یک موضع مناسب برای چانه‌زنی به خود بگیرد (احمدی، ۱۳۸۳: ۱۵۶). تودارو^۵ نیز در این زمینه اشاره می‌کند که رفتار استعمارگر با مستعمره بر دو وجه است: تحلیل و همانندسازی کامل و تحت انتقاد درآوردن (دالمایر، ۱۳۸۴: ۲۷۹). هشت^۶ از پیشگامان نظریه استعمار داخلی در کتاب خود با عنوان «استعمار داخلی» بر این باور است که وجود شکاف‌های قومی انعکاسی از سلطه امپریالیستی یک گروه قومی بر سایر گروه‌ها می‌باشد که از طریق نهادهای بوروکراتیک و دولتی تحکیم می‌گردد (هشت، ۱۹۷۵). هر چند بعدها دیدگاه وی به دلیل شدت ناثیرپذیری از استدلال‌های ساختارگرایانه مورد نقد قرار گرفت (احمدی، ۱۳۸۳: ۱۵۸). نکته مهم در ارتباط با استفاده از مفهوم استعمار در مقاله حاضر این است که استعمار پدیده‌ای ساده نمی‌باشد بلکه در طی این فرآیند، با استفاده از استراتژی «غیریت‌سازی» تمام ویژگی‌های انسانی افراد مستعمره شده انکار می‌گردد و به عنوان «دیگری» تلقی خواهد شد. به واسطه این فرآیند، استعمارگران با مستعمره به مثابه «انسان ناکامل» برخورد می‌کنند و آن‌ها خود را تجسم «خود شایسته» در نظر می‌گیرند در حالی که مستعمره را «وحشی» به حساب می‌آورند (موسوی‌نیا و همکاران، ۲۰۱۱: ۱۰۵). یکی از بحث‌های مرتبط با استعمار داخلی و دیالکتیک مرکزیت در ایران که طی فرآیند غیریت‌سازی و همگون‌سازی هویتی - قومی توسط دولت - ملت‌های مدرن صورت گرفته است، توسعه ناموزون جغرافیایی و نابرابری‌های منطقه‌ای می‌باشد. در نهایت، همین توسعه ناهمگون و شهرنشینی نامتوازن که انعکاس بدون صنعتی شدن است، سبب بی‌تعدالی مکانی - فضایی یا به گفته هاروی، سبب «توسعه ناموزون جغرافیایی» (هاروی، ۱۳۹۶: ۴۱) می‌شود و تضاد و اختلاف طبقاتی را در ابعاد گوناگون به دنبال دارد (پیران، ۱۳۶۹: ۶۴).

نظریه‌های مختلف اقتصاد سیاسی، وجود نابرابری‌های منطقه‌ای را به انحای مختلف توجیه می‌نمایند: از دیدگاه نئوکلاسیک‌ها، تعادل میان مناطق در اشتغال و درآمد حاصل عملکرد ظریف بازار است که با حرکت سرمایه، نیروی کار مهاجر و عامل برابر سازی قیمت‌ها از طریق مبادله، برابری منطقه‌ای تضمین می‌شود و نامتعدالی منطقه‌ای حاصل شکست بازار، انعطاف‌ناپذیری مناطق و مداخله افراطی دولت است (پیک^۷ و همکاران، ۲۰۰۶: ۶۸)؛ در نظر نئومارکسیستی، سرمایه، جغرافیای نابرابر می‌طلبد اما دولت با ارائه نقش‌های سازنده و دموکراتیک و با توسل به سیاست‌های منطقه‌ای باید نابرابری‌ها را کاهش دهد (همان، ۸۵-۸۴). علاوه بر این نظریات، یکی از نظریات نسبتاً جدید اقتصاد سیاسی که در سراسر دو دهه گذشته در مقیاس جهانی مطرح می‌باشد و تا حد زیادی الگوهای دولت‌های اقتدارگرا را در کشورهای توسعه‌نیافته امروزه توجیه می‌کند، شکل نولیبرال تجدید ساختار دولت می‌باشد. بر مبنای تحلیل لوفور، دور جدید تجدید ساختار دولتی در سال‌های پس از دهه ۱۹۷۰ (در مقابل شکل سوسیال دموکراتیک) را می‌توان حمله به کارکردهای بازتوزیعی دولت، همراه با تشدید جنبه‌های تولیدگرایانه و کالاساز شیوه تولید دولتی و نقش آن در ترویج، تامین مالی و مدیریت رشد کاپیتالیستی دید. به نظر می‌رسد شکل جدید و نولیبرال شیوه دولتی تولید، نشانه افزایش نقش دولت در توسعه قدرت‌های تولیدی سرزمینی و تولید پیکربندی‌های جدید فضایی، قطع ارتباط روزافزون تولیدگرایی دولتی با راهکارهای بازتوزیع اجتماعی و تقویت تاریخی پاسخگویی دموکراتیک و تعمیق توسعه جغرافیایی نامتوازن در داخل و در میان سرزمین‌های ملی باشد. این مسئله ناشی از این است که دولت‌ها، مناطق یا قطب‌های فنی خاصی را به زبان شهرها و مناطق و قطب‌های دیگر به عنوان اهداف توسعه رقابتی جهانی انتخاب می‌کنند. از این منظر، در حال حاضر، الگوهای نوظهور دولت‌گرایی اقتدارگرا مستلزم افزایش چشمگیر نقش دولت در بسیج فضا به عنوان یک نیروی تولیدی، همراه با درجه‌بندی مجدد روابط قدرت اجتماعی است که در دستگاه دولت انجام می‌شود (برنر، ۱۳۹۶: ۳۳۳-۳۳۲).

با این توضیح، لازم است به مفهوم تله فضایی فقر اشاره گردد؛ تله فضایی فقر زمانی تشکیل می‌شود که سرمایه جغرافیایی که شامل سرمایه طبیعی، فیزیکی، سیاسی، اجتماعی و انسانی در یک پهنه است، اندک و چگال فقر در اثر آن زیاد باشد. مجموعه‌ای در هم‌تنیده از عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی موجب ایجاد تله فضایی فقر می‌شود. در این پهنه‌ها از یک‌سو، شکست بازار باعث سرمایه‌گذاری اندک یا تمرکز بر سرمایه‌گذاری‌های استخراجی و فعالیت‌های اقتصادی اولیه می‌شود که چندان تاثیری بر امحای فقر نمی‌گذارد؛ از سوی دیگر،

5. Todorov

6. Hechter

7. Pike & et al

شکست دولت یا شکست سیاست‌گذاری باعث می‌شود که زیرساخت‌های سخت (راه، راه آهن و ...) و زیرساخت‌های نرم (نهادهای انگیزشی و مشارکتی، خدمات پایه آموزشی و توانمندسازی و ...) در بسیاری از روستاهای دورافتاده فراهم نشود. این کمبودها بر توانمندی افراد و خانوارها، به خصوص اقلیت‌های قومی، فرهنگی و مذهبی تاثیر بازدارنده دارد. اگر ارتباط و جریان جمعیت، نیروی کار، اعتبارات، کالا و خدمات و منابع به درستی هدایت نشوند، عوامل طبیعی نیز می‌توانند تاثیر زیادی بر ایجاد تله فضایی فقر داشته باشند (اطهاری، ۱۳۹۹: ۱۳۰).

یکی از مناطق محروم ایران که از گذشته (از زمان شکل‌گیری دولت مدرن) تاکنون، با مسئله تله فضایی فقر و نابرابری متأثر از اقتصاد سیاسی فضا، تولید مرز همراه با سیاسی شدن تفاوت‌های اجتماعی- فرهنگی روبرو بوده است، منطقه مرزی استان کردستان می‌باشد. استان مرزی کردستان که ۲۲۷ کیلومتر مرز مشترک با عراق دارد، همواره تهدیدهایی برای مرزنیسان به همراه داشته است (اسماعیل‌زاده، ۱۳۸۷)؛ به این صورت که معیشت همراه با درد و رنج ساکنان این منطقه، از دو بعد بیرونی و درونی ناشی شده است. بعد درونی آن به این امر اشاره دارد که مناطق مرزی کردستان فاقد زمین‌های کشاورزی مرغوب، باغات و یا دامداری بوده (باینگانی، ۱۳۹۴) و همواره انزوای جغرافیایی زندگی آنان را تحت تأثیر قرار داده است. اما در بعد خارجی و آن‌چه در این پژوهش بیشتر مد نظر است و سهم بیشتری در ناپایداری معیشت، فقر و آسیب‌پذیری اقتصادی- اجتماعی و حتی طرد اهالی این منطقه داشته است، بحث اقتصاد سیاسی فضا، تولید مرزها با مقاصد گوناگون، دخالت گسترده دولت در کنترل مرزها، سیاست‌گذاری‌های نامناسب توسعه‌ای، عدم برنامه‌ریزی مناسب اقتصادی- اجتماعی و نابرابری در توزیع امکانات و تبعیض‌های قومی- مذهبی در این مناطق نسبت به مناطق مرکزی است.

در ادامه، به پیشینه تجربی پژوهش و مهم‌ترین یافته‌ها در پیوند با موضوع مطالعه پرداخته‌ایم. مرور پژوهش‌های خارجی و داخلی روشن کرد که تاکنون پژوهشی که مستقیماً به موضوع مطالعه حاضر پرداخته باشد انجام نشده است و پژوهش‌های این حوزه، صرفاً ابعادی از موضوع را مطالعه کرده‌اند. پدیده «کولبری» خاص مناطق مرزی غرب کشور است و در مناطق مرزی دیگر ایران و بقیه کشورها، ذیل نام‌های دوش‌بری، دوک‌بری و... از آن یاد شده است. پژوهشگران تجربی در زمینه فقر و توسعه‌نیافتگی در مناطق مرزی خارج از ایران (مولنار، ۲۰۰۵؛ بوجان^۸ و همکاران، ۲۰۱۷؛ برگمن^۹ و همکاران، ۲۰۰۸؛ هیرشنر، ۲۰۱۶؛ نکوروی، ۲۰۱۵؛ سیکدر^{۱۰} و سرکار، ۲۰۰۵؛ آسته، ۲۰۱۲؛ موتانی، ۲۰۱۳) بیشتر به معیشت و رفاه کنشگران مرزنیسان پرداخته‌اند و به بهبود وضعیت اقتصادی، شیوه‌های تجارت مرزی و دشواری‌های آن برای مرزنیسان توجه کرده‌اند؛ روش بیشتر این پژوهش‌ها، کمی و پیمایشی است و به ذهنیت افراد مرزنیسان، فهم آنها از زندگی روزمره، و علت گرفتاری‌شان در وضعیت حاکم اشاره‌ای نشده است. تقریباً، در همه پژوهش‌های تجربی خارجی، عبور از مرز و نادیده‌گرفتن قوانین مرزی، حتی برای امرار معاش، خط قرمز دولت‌ها و سیاست‌گذاران وقت تلقی شده و اگر مرزنیسان از قوانین مرزی تخطی کرده باشند، با برچسب‌هایی چون قاچاقچی، خاکی و... ارزیابی شده‌اند. تاکنون، دو دسته پژوهش داخلی درباره مرز و تجارت مرزی با روش کمی و کیفی یا ترکیبی در مناطق مرزی مختلف ایران انجام گرفته است: دسته اول، ازجمله پژوهش‌های ذکایی و نوری (۱۳۹۴) و امیرپناهی (۱۳۹۳)، بر پیدایش مرزها و زندگی در مناطق مرزی تأکید کرده‌اند؛ و دسته دوم، شامل پژوهش‌های احمدی‌فر (۱۳۹۷)، سلطانین و مفاخری باشماق (۱۳۹۸)، قادری‌حاجت و همکاران (۱۳۸۹)، اسماعیل‌زاده (۱۳۸۷)، محمودی (۱۳۸۱)، شرافت و یاری (۱۳۹۱)، باینگانی (۱۳۹۴)، و عبده‌زاده (۱۳۹۲)، اقتصاد مرزی و آثار رفاهی بازارچه‌های مرزی و دشواری‌های توسعه پایدار در مناطق مرزی را تبیین کرده‌اند. در هیچ کدام از پژوهش‌های فوق، به تله فضایی فقر در کردستان ایران و پیامدهای اجتماعی حاصل از آن اشاره‌ای نشده است؛ از همین رو، پژوهش حاضر به دنبال دستیابی به این هدف می‌باشد.

روش پژوهش

ماهیت سؤال و مسئله پژوهش به عنوان نقطه اصلی کانون پژوهش در انتخاب استراتژی پژوهشی و گزینش نوع روش و رویکرد مورد نظر جهت گردآوری و تحلیل اطلاعات مؤثر است. با توجه به ماهیت تفهمی بودن موضوع کولبری و درک علل و پیامدهای آن در قالب تله فضایی فقر، لازم است روش کیفی به کار گرفته شود زیرا روش‌های کمی و آماری درک عمیقی از مسائل اجتماعی به دست نمی‌دهند. این

^۸ Molnar

^۹ Bojan

^{۱۰} Bergmann

^{۱۱} Herchner

^{۱۲} Nkoroei

^{۱۳} Sikder

^{۱۴} Sarkar

^{۱۵} Asante

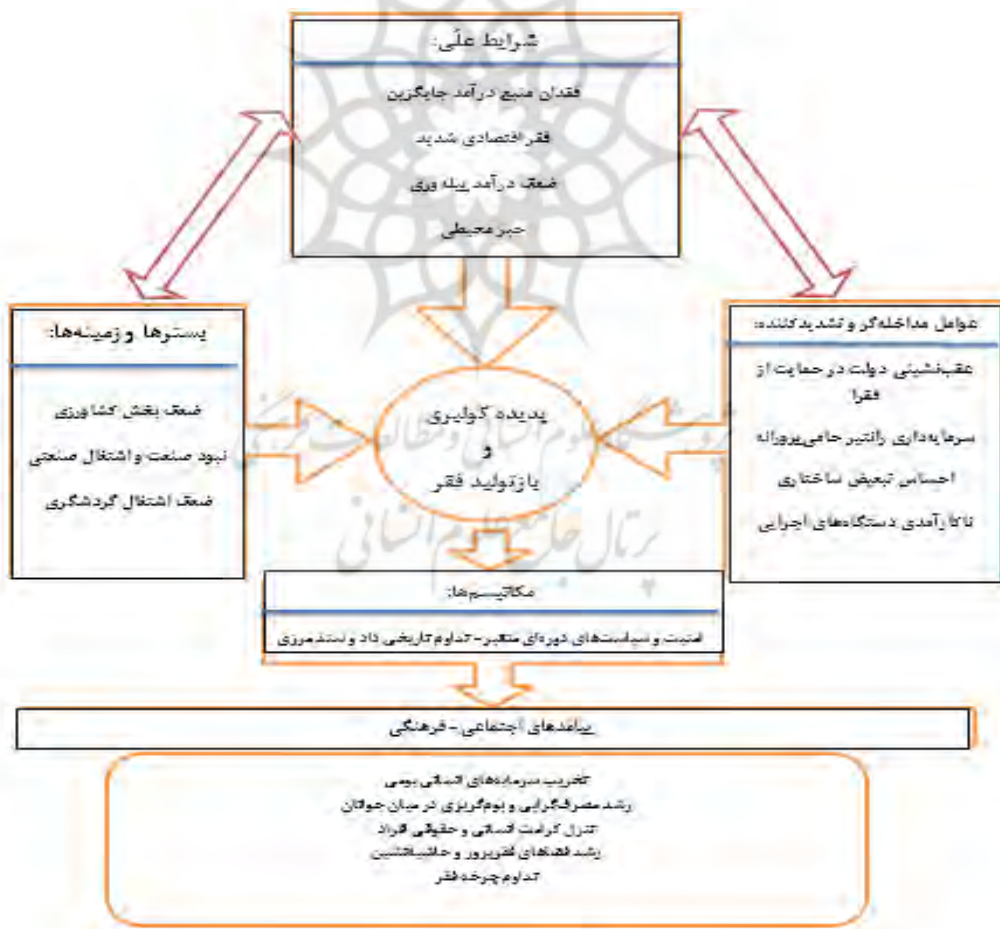
^{۱۶} Mutoni

رویکرد، مصاحبه‌شوندگان را کنشگرانی فعال، هوشیار و مسلط بر ساخت‌های اجتماعی عینی و ذهنی می‌بیند و برای موضوعاتی که کمتر بدان توجه شده است، کاربرد فراوانی خواهد داشت (دارلینگتون و اسکات، ۲۰۰۲). با پژوهش کیفی می‌توان از تکنیک‌های مشاهده و مصاحبه برای گردآوری داده‌ها استفاده کرده و از لایه‌لای صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان به اهداف خود دست یافت. اطلاعات این نوع پژوهش، از طریق ارجاع به عقاید، ارزش‌ها و رفتارها در بستر اجتماع دست نخورده به دست آمده است (محمّدپور، ۱۳۹۲: ۹۳). همچنین، از میان استراتژی‌های موجود در روش کیفی، گراند تئوری یا نظریه زمینه‌ای (استراوس و کوربین، ۱۳۹۰) انتخاب گردیده است. با کاربست نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی، ۵۶ نفر از افراد مطلع و درگیر در پدیده کولبری در شهرستان بانه و مریوان در استان کردستان به عنوان نمونه انتخاب شدند و اطلاعات کسب شده از آنان به روش تحلیل زمینه‌محور و کدگذاری باز و محوری با استفاده از شیوه اشباع نظری و مدل پارادایمی بیان شدند. جهت سنجش اعتبار یافته‌ها با استفاده از تکنیک زاویه‌بندی، ابتدا یافته‌ها را با متخصصان توسعه محلی، نخبگان و کارگزاران توسعه در میان گذاشته و علاوه بر آن، حضور طولانی مدت در میدان و مشاهده توأم با مشارکت و با چند بعدی کردن روش پژوهش این امر مهم اتخاذ گردید. جهت مستند نمودن یافته‌های پژوهش، به عنوان منابع تکمیلی از آمار و ارقام معتبر سایت مرکز آمار و داده‌های واحدهای تابعه استانداری و وزارت کشور هم استفاده گردیده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش بر اساس مصاحبه‌ها و دیدگاه‌های کنشگران محلی مورد مطالعه، در قالب مدل پارادایمی ذیل و زیربخش‌های آن تشریح می‌گردد.

نمودار شماره (۱): مدل پارادایمی شرایط علی، مداخله‌گر، بسترها و پیامدهای کولبری

۱- شرایط علی:

در منابع علمی مختلف به عوامل مهمی که در چارچوب محلی باعث ایجاد تله فضایی فقر می‌شوند، اشاره شده است که به طو کلی عبارتند از: زیست‌بوم ناتوان برای کشاورزی: کیفیت خاک، شیب، میزان و توزیع بارندگی، دما و آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی. زیرساخت ضعیف: کمبود جاده، راه‌آهن و فناوری ارتباطات راه دور که هزینه بالای حمل و نقل را موجب می‌شود. نهادها و سازمان‌های ناتوان: سازمان‌های حکومتی ضعیف محلی، نبود تمرکززدایی و نهادهای بازار ضعیف که هزینه‌های مبادلاتی را بالا می‌برند. انزوای جغرافیایی: دوری از ساحل، تراکم اندک جمعیت و کوهستانی بودن که ارتباطات را سخت می‌نماید. کنارگذاشتگی: پلشت‌نمایی قومی، نژادی، زبانی، مذهبی و فرهنگی که به کنارگذاشتگی اجتماعی و تبعیض‌گذاری منجر می‌شود. انزوای سیاسی: که به ضعف دموکراسی، تمرکززدایی و ارتباط محلی-مرکزی برای طرح مسائل محلی برمی‌گردد. به این‌ها می‌بایست مقوله امنیت را نیز افزود، چون رواج بزهکاری و خشونت بر انزوای محلی می‌افزاید؛ حتی در کلان‌شهرها نیز این مسئله باعث تشدید تله فضایی فقر می‌شود (اطهاری، ۱۳۹۹: ۱۳۱).

در میدان مورد مطالعه نیز فقر اقتصادی به عنوان مهمترین عامل تله فضایی در کنار نبود منبع درآمد جایگزین به دلیل واقع شدن در فضای مرز سبب شده است تا بسیاری از کولبران به اجبار این شغل را انتخاب نمایند. کولبرانی که در فشار اقتصادی شدیدی گرفتار آمده‌اند و تنها راه معاش آن‌ها که بتواند بخشی از نیازهای آنان را جبران کند و برای آن منبع درآمدی در اختیار بگذارد، تنها کولبری است. برای رفع این پدیده، سیاست‌های کلان دولت نیز راه به جایی نبرده است و تنها مصوبات و آیین‌نامه‌های آن‌ها به ممنوعیت و ارائه کارت کولبری محدود شده است؛ ایجاد محدودیت و کارت کولبری‌ای که نتوانسته منبع درآمدی پایدار برای آنان ایجاد نماید. «ضعف درآمد پیلهوری یا کولبری رسمی» نیز به عنوان یک مقوله، «ناکارآمدی برنامه‌های دولت» برای از بین بردن پدیده کولبری را نشان می‌دهد. در واقع، «پیلهوری» نه منبع درآمد مطمئنی بوده و نه به صورت کامل اجرا شده است. پیلهوری حتی به امری تبدیل شده است که رانت هم به آن وارد شده است (یکی از دهیاران روستاهای مرزی رونق رانت و خرید و فروش یا میزان بهرمندی را یکی از رکن‌های کارت پیلهوری و تقسیم آن می‌داند). در کنار این موارد، «جبر محیطی» عامل دیگری بوده است که خود می‌تواند پیامدهای مختلفی به دنبال داشته باشد. بر این اساس، بودن در مرز و زندگی در این مناطق، امکان‌های دیگر را از مردم مرزنشین گرفته و آن‌ها را به این سمت سوق داده است (یافته‌های پژوهش).

۲- شرایط زمینه‌ای:

ضعف اشتغال در سه بخش «گردشگری»، «کشاورزی» و «صنعت» از مهمترین شرایط زمینه‌ساز ایجاد و گسترش پدیده کولبری ذکر شده است. مفاهیمی چون نبود اشتغال صنعتی و ضعف بخش صنعت، ضعف زیرساختی بارها از سوی مصاحبه‌شوندگان تکرار شده‌اند و این نشان دهنده این امر است که کولبران و مردمان بومی این منطقه، ضعف این بخش را یکی از عوامل اساسی و بیکاری خود و روی آوری به کولبری می‌دانند. این مفاهیم ذیل مقوله نبود صنعت و اشتغال صنعتی تعریف شده‌اند. «حبیب» یکی از کارمندان باسابقه شاغل در گمرک بانه نیز در تأیید این بحث، گفت: «اصلی‌ترین دلیل شکل‌گیری کولبری را می‌توان مسائل اقتصادی دانست، نبود شغل و کار مناسب در مناطق مرزی یکی از اصلی‌ترین دلایل روی آوردن مرزنشینان به کولبری است. هر چند برخی دلایل دیگر از جمله مسائل فرهنگی نیز در این امر بی‌تأثیر نیست. امروزه کولبری به عنوان یک شغل در فرهنگ مردم منطقه مقبولیت یافته در حالی که بسیاری از آنان می‌توانند به کشاورزی، باغداری، دامداری، زنبورداری و ... اشتغال ورزند».

با توجه به وضعیت بارندگی دو شهرستان مریوان و بانه که بیشترین مقدار بارندگی در استان را به خود اختصاص داده‌اند (با میانگین بارش ۸۰۰ میلی لیتر در حالی که میانگین بارش استان ۴۵۵ میلی لیتر است)^{۱۷}؛ بخش کشاورزی محدود بوده و حتی پاسخ‌دهندگان، کمبود آب و عدم دسترسی به زمین کشاورزی را دلیل عدم رونق و اشتغال‌زایی این بخش اقتصادی می‌دانند.

مفاهیمی چون کشاورزی ضعیف، کوهستانی بودن منطقه، دامداری محدود، منابع کشاورزی محدود، منابع محدود کشاورزی، درآمد محدود کشاورزی و دامداری و عدم بازدهی اقتصاد کشاورزی بارها توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده‌اند. با توجه به دلایل ذکر شده و محدودیت کشاورزی، دلیل عدم رونق دامداری چه چیز می‌تواند باشد؟ بر اساس مشاهده پژوهشگر، از زمان جنگ ایران و عراق، بیشتر نقاط مناطق مرزی به دلیل مسائل امنیتی مین‌گذاری شده‌اند که همین امر، امکان دامداری را از آنان سلب نموده است. یکی از دلایل دیگر، وجود پایگاه‌های متعدد مرزی است که باعث استفاده از چشمه‌ها در ارتفاعات شده و این تقسیم آب چشمه‌ها در ارتفاعات بین دامداران و مرزداران امکان رشد و افزایش دامداری را از بین برده است. به عنوان نمونه، در یکی از هه‌وارهای کوه شاهو (هه‌وار هانی)، روزانه نیروهای مرزبانی نزدیک به ۱۰ هزار لیتر از آب چشمه را برای مصرف پایگاه‌ها می‌برند و این با توجه به کم آبی در ارتفاعات و وجود چشمه‌های محدود، امکان دامداری و

^{۱۷} خبرگزاری جمهوری اسلامی. ۱۳۹۹/۸/۶؛ مدیر عامل شرکت آب منطقه‌ای استان کردستان.

رشد آن در تابستان گرم را از بین برده است. بخش گردشگری نیز به عنوان یک منبع درآمد و با توجه به حجم آن می‌تواند عامل مهمی در اشتغال‌زایی باشد. صنعتی که توانسته رونق زیادی به بازارهای بانه و مریوان بدهد. مفاهیمی چون ضعف زیرساخت‌های گردشگری، ضعف در جذب گردشگران، ناکارآمدی اقتصاد گردشگری، عدم توسعه صنعت گردشگری و نفع محدود گردشگری مفاهیمی هستند که از گفته‌های مردم منطقه و کولبران به دست آمده‌اند. مقوله ضعف اشتغال در بخش گردشگری برای این مفاهیم انتخاب گردیده است. ناهمخوانی آمار با انتظارات و گفته‌ها، به سیاست‌های محدودیت دولت در کنترل واردات و بازارچه‌های مرزی در کنار تورم و نوع گردشگران با ضعف اقتصادی که توان رونق دهی به بخش رفاهی و خدماتی گردشگری را ندارند، بازمی‌گردد. در کنار این عوامل، ضعف زیرساخت‌ها و نبود راه‌های مناسب عامل تشدید کننده این عدم رونق در هر سه بخش می‌باشند. ضعف و کاستی‌های موجود در فعالیت این بخش‌ها، می‌تواند به وضعیت جغرافیایی و سیاست‌های کلان بازگردد. عواملی که می‌توانند افزایش‌دهنده یا کاهش‌دهنده میزان نابرابری یا عدم دسترسی به شغل یا دسترسی به آن باشند. بخش بسیار زیادی از سیاست‌های اقتصادی ایران با توجه به تسلط اقتصاد دولتی و حکومتی توسط سیاستمداران و در راستای خط‌مشی سیاسی آنان ایجاد می‌شوند. فهم نگاه مردم به سیاست‌ها و نوع نگاه آنان به برابری و اشتغال و همچنین تفسیر آنان از رفتار سیاستمداران می‌تواند توضیح دهنده این بخش باشد.

۳- شرایط مدخل‌گر و مکانیسم‌های مؤثر:

مفاهیم برگرفته از مصاحبه‌ها از قبیل «احساس تبعیض ساختاری» و «ناکارآمدی نهادهای دولتی» در گشایش مشکلات مرزی باعث رونق نوعی «سرمایه‌داری حامی‌پرورانه» شده است که بیشتر فعالیت‌های این برخورداران از رانت را به سمت سرمایه‌گذاری مصرفی هدایت نموده است و امکان تولیدات صنعتی و شکل‌گیری سرمایه‌داری صنعتی را از این مناطق سلب نموده است. این نوع رفتار و فعالیت سرمایه‌داری حامی‌پرورانه رانتیر در راستای سیاست‌های نتولیبرالی دولت سبب گردیده که میزان اهمیت و توجه دولت به فقرا و حمایت از گروه‌های فقیر کاهش یابد. کاهش عدالت اقتصادی- اجتماعی، فقرا را با مشکلات عدیده‌ای مواجه نموده است و امکان برون رفت از وضعیت نامطلوب را برای آنان غیر ممکن نموده است. این نوع رفتار دولت، با تشدید شدن تحریم و افزایش تورم بر میزان فقرا و بیکاران مرزی افزوده است و «شکاف طبقاتی» را بین برخورداران از رانت مرزی و کولبران و سایر اقشار افزایش داده است. در کنار این مفاهیم، مفاهیم متعددی چون «امنیتی کردن مناطق مرزی و خوانش دوگانه از آن» توسط مسئولین کشور و «تاریخی بودن داد و ستد مرزی و فراگیر بودن آن» استخراج شده است که به عنوان مهمترین مکانیسم‌های مؤثر بر تداوم این پدیده شناخته می‌شوند. تعریف امنیتی از مرز و تمایل به بازتولید رسانه‌ای آن از سوی نهادهای امنیتی و دولت، آن را به منطقه‌ای امنیتی تبدیل نموده که هر نوع ورود و خروج از آن به صورت غیرقانونی امکان تروریست بودن را دارد اما مردم مرزنشین، حضور خود در منطقه را عامل امنیت مرز و مرزبانان می‌دانند و با خوانش رهبری از کولبری و رفتار با آن‌ها همراه و موافقت. کولبران رفتار برخی از مرزبانان خصوصاً ماموران غیر بومی را زننده، توهین آمیز و تهدید کننده می‌دانند اما رفتار برخی از آنان را انسانی‌تر دانسته و بر این باورند که این ماموران درک درستی از وضعیت آنان دارند. ذکر این نکته نیز مهم است که بخشی از فساد اداری امروزه به ماموران سرایت نموده است و در قبال دریافت پول اجازه داد و ستد را به افراد خاصی می‌دهند که بخشی نیز مرتبط است با همان رانت اقتصادی صاحبان بار خاص. این تفاوت‌ها و گوناگونی نوع نگاه در تضاد با خوانش مردم منطقه از قاچاق نیز قرار می‌گیرد. قوانین کشور ایران مبتنی بر آموزه‌های دین اسلام است و بارها بر خوانش دینی از امور تأکید شده است. این دیدگاه بر قانون‌گذاری نیز اعمال شده است و تعریف دینی از ممنوع مبتنی بر حرام و حلال است. به همین دلیل، قاچاق را معادل حرام دانستن با دیدگاه مردم مرزنشین به ویژه کولبران در تضاد است زیرا مردم این منطقه، حرام و ممنوع را مشروبات الکلی، مواد مخدر و اسلحه می‌دانند و باوری به وارد کردن این کالاهای ممنوع ندارند. مجموع این دیدگاه‌ها و قوانین در کنار سیاست‌های دوره‌ای دولت متاثر از تحریم‌ها باعث شده است تا برخورد با کولبران نیز متفاوت و دوره‌ای باشد. در زمان نیاز به ورود کالا آن‌ها می‌توانند به قاچاق و کولبری بپردازند و در صورت عدم نیاز آن‌ها مجرم‌اند و ورود کالا توسط آنان ممنوع و حرام است. عوامل مذکور و بخش‌های مختلف ایجاد کننده و محدود کننده اقتصاد مرزی و تهدید کننده کولبران فقیر در کانتکستی تاریخی شکل گرفته است که معنای این عمل و کنش اقتصادی را بیشتر معنی‌دار می‌نماید. اقتصاد مرزی از گذشته در این مناطق وجود داشته است و قبل از شکل‌گیری دولت مدرن، رفت و آمد به راحتی صورت می‌پذیرفته است. این سابقه تاریخی و وجود حکومت‌های خودمختار محلی قبل از شکل‌گیری دولت مدرن در ایران و امپراطوری عثمانی نوعی حس خودمختاری و عدم وابستگی به دولت مرکزی را ایجاد نموده بود که حس مرز و محدودکنندگی آن را زیر سوال می‌برد. نوعی ناسیونالیسم فتوادی که حسن پور (۱۳۹۷) نیز بدان اشاره می‌نماید. وجود مجموع این ذهنیت‌ها و تداوم تاریخی اقتصاد مرزی و همسانی فرهنگی با مردمان آن سوی مرز مردم منطقه را محق

به رفت و آمد و داد و ستد مرزی می‌داند. از دید مردم منطقه نیز اقتصاد مرزی امر تاریخی بوده است که باید ادامه داشته باشد. همزمان با این ذهنیت، در طول سالیان شکل‌گیری بازارچه‌های مرزی و به دلیل نبود امکان اشتغال در بخش‌های دیگر، کولبری درآمدی کمک معیشتی برای عده‌ای بوده که فعالیت در مرز را حق قانونی خود می‌دانند و همین امر، وضعیت فقر و کولبری را امروزه به امری فراگیر تبدیل نموده است.

۴- پیامدهای اجتماعی- فرهنگی کولبری:

آثار اجتماعی- فرهنگی کولبری در ۵ مقوله محوری تخریب سرمایه‌های انسانی بومی، رشد مصرف‌گرایی و بوم‌گزیزی در میان جوانان، تنزل کرامت انسانی و حقوقی افراد، رشد فضا‌های فقرپرور و حاشیه‌نشین و تداوم چرخه فقر تشریح می‌گردد.

الف) فرسایش سرمایه‌های انسانی بومی

همان‌طور که قبلاً اشاره گردید، کولبری به عنوان فعالیت غیررسمی و کاذب، از دید کولبران مترداف با فقر می‌باشد. کولبری انواع فقر را سبب می‌شود که از جمله آن می‌توان به فقر فرهنگی اشاره کرد. فقر فرهنگی بعد از فقر نان و زندگی به سراغ کولبران می‌آید. فقر به معنی نداشتن قدرت برای فرار از وضعیت موجود و نوعی گرفتاری و ناامیدی است و کولبر در این تله قدرت نداشتن برای تغییر گیر افتاده است. در بین جوانان و گروه‌های سنی مختلف، اقتصاد مرزی و کولبری به دو دلیل فقر فزاینده و عدم امکان دسترسی به منبع درآمد و تحصیل پول و امکان آن برای سنین مختلف سبب شده است که میزان تمایل به تحصیل در مقاطع بالاتر دانشگاهی و حتی در مقطع دبیرستان و متوسطه نیز کم شود؛ در واقع فضای موجود در مناطق مرزی به دلیل فقر اقتصادی و نبود امکان اشتغال جایگزین نوعی دزدگی از تحصیل را به وجود آورده است. با برساخته شدن تجارت مرزی، جایگاه علم و دانش در نظام ارزشی منطقه تضعیف شده و انگیزه جوانان برای ادامه تحصیل ناپایدار شده است. هرچند بخشی از این ترک تحصیل و عدم تمایل به کسب تحصیل ناشی از دسترسی به منبع درآمد بهتر در مرز است اما در بین کولبران با مشاهده کولبران دارای تحصیلات دانشگاهی از جمله افراد دارای مدارک ارشد و دکتری، سبب شده است تا تحصیلات عامل فرار از وضعیت موجود نباشد و به نوعی تحصیلات در مرز راه جایگزین فقر نبوده است. این عدم نتیجه‌مند بودن تحصیلات برای کولبران و مشاهده کولبران تحصیل کرده، میزان انگیزه تحصیلی و اهمیت آن را برای مرزنشینان کم رنگ کرده است و تمایل به ترک تحصیل را افزایش داده است.

بنابراین، نبود تمکن مالی، تجربه و مشاهده تحصیل‌کردگان کولبر سبب شده است که انگیزه تحصیلی در بین نوجوانان و جوانان مرزنشین بسیار کم شود. به طور مثال، یکی از کولبران مریوانی به نام «شورش» که لیسانس داشت، در این مورد می‌گفت: «استخدامی نبوده واقعا و گرنه من پیگیر هم بوده‌ام و به خاطر نداری و عدم تمکن مالی توانایی ادامه تحصیل هم نداشته‌ام و می‌خوستم ادامه تحصیل دهم و شغل راحتی داشته باشم که هم به درد خودم و جامعه بخورم. اما به دلیل نداشتن شغل و اینکه پیدا کردن شغل با تحصیلات سخت است دیگر آن را ادامه ندادم». این تجربه عدم اشتغال تحصیل‌کردگان و عدم بهرمندی آنان از رانت اقتصادی سبب شده است تا تجربه شناخت و کولبری آنان و بازگشت به همان فضای معیشتی سخت و بدون نیاز به تخصص، دیگران را از ادامه تحصیل و الگوبرداری از آنان منصرف نماید و درس و تحصیل به عنوان عاملی مانع تغییر در زندگی و اضافه بار بر معیشت و طول عمر فرد تعبیر گردد. «طاهر» ۲۶ ساله و کولبر می‌گوید: «از یکی از بچه‌ها در مدرسه پرسیدند که علم بهتر است یا ثروت؟ جواب داده بود وقتی که رنج پدر کولبر و زحمات‌های برادر تحصیل کرده کولبرم را و اشک‌های مادرم را می‌بینم، هیچ وقت نمی‌توانم بگویم علم بهتر است». این توصیف و تعبیر طاهر نشان دهنده دام فقر و عدم توان فرار از آن است که همزمان فقر اقتصادی و فرهنگی را با هم به ارمغان می‌آورد. همین فقر فرهنگی خود می‌تواند پیامدهای متعددی برای جامعه داشته باشد. جوانان با توجه به این منطق و ضعف فرهنگی ایجاد شده و فقر فرهنگی به سمت رفتارهای مصرفی خاصی هدایت شده‌اند که امکان آن از طریق درآمد کم کولبری برایشان فراهم شده است. نوعی خودمختاری رفتاری ناشی از کسب معیشت در فضای فقر فرهنگی باعث شده است که تمایل به خرید وسایلی چون موتور سیکلت، موبایل و بودن در محیط‌هایی از قبیل قهوه‌خانه‌ها و سفره‌خانه‌ها گسترش یابد. یکی از راه‌های برون رفت از فقر فرهنگی برای نسل جوان، تمرکز بر امکانات فرهنگی و استفاده از آنان است. در شهرستان مریوان تنها ۳ کتابخانه عمومی و ۳ کتابخانه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان وجود دارد. در شهرستان بانه نیز ۵ کتابخانه عمومی و

۳ کتابخانه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان وجود دارد.^{۱۸} کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی دیگر فقط در شهر بانه و مریوان متمرکز می‌باشد و جمعیت روستایی از آن محرومند. این محرومیت عام همزمان می‌شود با فقر فرهنگی مردمان دلزده و دور شده از کتاب و فرهنگ کتابخوانی، در این فضا، کتابخوانی و رونق آن نوعی بار اضافی بر زندگی تلقی شده و فرد از آن دور می‌شود. همزمان گروه‌های همسالان که فرد به دلیل عضویت در آن می‌تواند از این فضا استفاده نماید، همگی درگیر کار کولبری هستند و این بخش از ایجاد امکانات کتابخوانی در یک چنین فضایی نمی‌تواند مورد استفاده همگان باشد و یا رغبتی بدان وجود ندارد. در مسیرهای کولبری و مکان‌های استراحت آنان که محل تجمع‌شان نیز می‌باشد، سفره‌خانه و قهوه‌خانه‌هایی وجود دارد که بیشتر افراد را به سمت فرهنگ سفره‌خانه‌ای و قلیان سرایی می‌کشاند و جوانان درگیر در این شغل در این فضا رشد می‌یابند.

ب) رشد مصرف‌گرایی و بوم‌گزیزی در میان جوانان

استان کردستان از لحاظ میزان سرمایه اجتماعی در رتبه سی‌ام کشور قرار دارد.^{۱۹} و این به معنای محروم شدن افراد از شبکه‌ها و روابط اجتماعی کلان، میانی و خرد می‌باشد که بخش عمده آن به ضعف بخش کلان و نابرابری موجود و عدم اعتماد به نهادها، قوانین و هنجارهای آنان بازمی‌گردد. عدم تعلق به این شبکه‌ها و روابط متعدد و عدم عضویت در انجمن‌های مدنی نوعی فضای دلزدگی از ساختار موجود و بی‌اعتمادی را ایجاد می‌نماید که فرد را به سمت گروه‌ها و شبکه‌های همسان با وضعیت اقتصادی و فرهنگی مشابه هدایت می‌کند. نبود امکانات رفاهی مناسب در دو شهرستان مریوان و بانه یکی از معضلات اصلی این دو شهر است که از عوامل اصلی مهاجرت افراد نیز می‌باشد.^{۲۰} در کنار این کمبود و فقر فرهنگی و تعداد کم کتابخانه و سینما یا سالن‌های تئاتر، همزمان میزان قلیان‌سراها در این شهرستانها بسیار زیاد است. به طور مثال، در دوره کرونا فقط در شهرستان مریوان تعداد ۶۲ قلیان‌سرا پلمپ شده‌اند.^{۲۱} کثرت قلیان‌سراها و اماکن مشابه نشان دهنده امکان دسترسی ساده‌تر و آسان‌تر به یک چنین بخش‌هایی را در مناطق مرزی نشان می‌دهد. کثرت، هزینه کم و مکان برای تجمع دوستان این مکان‌ها را برای جوانان مستقل با کمترین میزان درآمد به بهترین مکان تفریح آنان تبدیل نموده است. «محمد» دبیر آموزش و پرورش و یکی از مطلعین محلی مریوان، در این زمینه می‌گفت: «افراد کولبر تنها اقصای ضعیف جامعه نیستند بلکه در میان آنان افرادی پیدا می‌شود که پول کولبری را فقط صرف نیازهای اولیه نمی‌کنند. درست است که افراد فقیر هم در بین آن‌ها وجود دارند اما جوان‌هایی را می‌بینیم که نسب به کولبری می‌روند و در روز پول آن را در قلیان‌سراها و سفره‌خانه‌های سنتی صرف می‌کنند». «سعدی» در مورد بازماندگان از تحصیل و استقلال آنان نظر زیر را داشت: «یکی از پیامدهای منفی کولبری مستقل بودن جوانان و نوجوانان بازمانده از تحصیل است که پولی پیدا کرده و آن را در راه‌های غیر فرهنگی از جمله گرفتن موتور سیکلت و ایجاد مزاحمت برای مردم صرف می‌کنند که این برای خانواده‌های کولبران و قشر ضعیف جامعه مریوان دردسر ساز شده است و در بین جوانان ارزشهای سنتی کمرنگ شده است و از آن سرپیچی می‌کنند و در بعضی مواقع خودسرانه و از روی ناآگاهی تصمیم می‌گیرند و کارشان شده موتور خریدن و موتورسواری در حاشیه شهر مریوان». این فرهنگ ولنگاری و رونق آن بخشی از آن علاوه بر نبود فضای مناسب تفریحی و فرهنگی می‌تواند ناشی از استقلال اقتصادی محدود جوانان باشد که امکان عمل بر اساس خواست شخصی را برای آنان فراهم می‌نماید. درآمد محدود می‌تواند امکان تهیه وسایل مورد نیاز تفریح هیجانی مورد نظر و نیازشان را فراهم نماید و همزمان استقلال مالی تا حدی استقلال شخصیتی و تصمیم‌گیری را به آنان می‌بخشد و فراتر از خواست خانواده، دست به تفریحات ناسالمی چون قلیان کشیدن و .. می‌زنند.

یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی برای جوانان، رواج نمایش و مصرف متظاهرانه در فضای سنتی این منطقه است که می‌تواند ناشی از فرار از حس حقارت و انگ اجتماعی باشد. کولبری پدیده‌ای اجتماعی با شأن اجتماعی پایین است که فقر، سختی و ناتوانی اقتصادی و اجتماعی جزء جدا نشدنی آن می‌باشند. در سلسله مراتب اجتماعی و شغلی، این گروه جزو طبقه پایین و پایین‌ترین قاعده هرم اقتصاد مرزی هستند. کولبری نماد فقر، ناداری و طبقه پایین و ضعیف‌تر از طبقه کارگر می‌باشد. این فقر اجتماعی و جزء طبقه پایین بودن، نوعی انگ اجتماعی و

^{۱۸}. سال‌نامه‌های آماری استان در سالهای ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، به نقل از سازمان مدیریت استان کردستان، سند بازنگری آمایش استان کردستان ۱۳۹۷.

^{۱۹}. طرح ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۲.

^{۲۰}. داده‌های پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، به نقل از بازنگری سند آمایش توسعه استان کردستان. ۱۳۹۷.

^{۲۱}. خبرگزاری جمهوری اسلامی. استان کردستان. ۱۳۹۹/۵/۳۱. کد خبر ۸۳۹۱۶۷۵۹

اهانت به کرامت انسانی است که فرد را در ساختار اجتماعی نیز به عنوان ضعیف‌ترین و کم‌برخوردارترین قشر معرفی می‌نماید. همین احساس فقر و حقارت به وسیله عواملی دیگر نیز تقویت می‌شود زیرا از وی و شغل وی هیچ نوع حمایت قانونی‌ای نمی‌شود.

(ج) تنزل کرامت انسانی و حقوقی افراد

در ادبیات رسمی، کولبری معادل قاچاقچی بوده و رفتار جرم به شمار می‌آید. به موجب استفساریه مجمع تشخیص مصلحت نظام از ماده ۸ قانون تعزیرات، بزه قاچاق تعریف و عبارت از وارد یا صادر کردن کالا بدون مجوز قانونی بوده و بند ۱ ماده ۲۹ قانون امور گمرکی نیز صراحتاً صادر و وارد کردن کالا بدون پرداخت حقوق گمرکی را جرم دانسته و مادامی که کالایی از نواحی مرزی کشور صادر یا وارد نشود، نمی‌توان مدعی بزه قاچاق شد البته با تصویب قانون قاچاق کالا و ارز اخیر، دیگر استفساریه مجمع تشخیص مصلحت نظام نسخ شده و قابلیت اتکا و استناد را ندارد ولی تاکنون قانون امور گمرکی نقض نشده و همچنان تعریف ماده ۲۹ معتبر است. هرچند در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب بهمن ۱۳۹۲ دایره تعریف و شمول بزه قاچاق توسعه داده شده و حتی صرف حمل کالای خارجی از شهری به شهر دیگر هم جرم می‌باشد. این ماده‌های قانونی به صراحت حمل و نقل کالای بدون حق گمرک را جرم و قاچاق دانسته است و در تعریف رسمی، کولبر مجرم و بزه‌کار است. علاوه بر فقر شدید اقتصادی در بین اکثر کولبران، عمل آنان نیز انگ جرم خورده و هر نوع کنش اقتصادی و کاری آنان جرم می‌باشد. از این رو، ما با افرادی روبرو می‌شویم که جزء طبقات پایین جامعه هستند و همزمان عمل و منبع درآمدشان نیز مجرمانه می‌باشد که قانوناً می‌توان با آنان برخورد کرد. این ترکیب وضعیت اجتماعی-اقتصادی و ارائه تعریف رسمی از موقعیت شغلی آنان سبب می‌گردد که کرامت انسانی آنان زیر سوال رفته و قانون نیز شغل آنان را مجرمانه می‌داند و در حالتی دیگر، کار آنان بعضی اوقات همانند کار حیوانات پنداشته شده که به دور از کرامت انسانی است. در مسیرهای کولبری تنها کولبران نیستند که بار بر دوش دارند بلکه همزمان با آن‌ها قاطرهای زیادی در یک مسیر با بار بر دوش همراه آنان می‌شوند و این کار آنان دور از شان انسانی تصور می‌گردد؛ موردی که پژوهشگر خود به وضوح این همزمانی را در منطقه مرزی تته مشاهده نموده است. در این مورد یکی از کولبران مریوان به نام «آوات» می‌گفت: «این کار در شان انسان نیست مثل یک حیوان باربر و قاطر بار بر کول داریم و در یک مسیر با آنها و همانند آنها راه می‌رویم. این دور از انسانیت است و شغل انسان نیست. بعضی اوقات که بار بر کول خود و یک قاطر میبینی احساس شرم و مرگ میکنی که این چه وضعی است». یکی دیگر از کولبران مریوانی نیز می‌گفت: «بری خواستگاری بگی کولبرم بهت خیلیا زن نمیدن چون فقیری، درآمد نداری و جانت در خطر طرف دخترشو به کسی میدی چیزی یا شغلی داشته باشه». او در مورد پیامدهای منفی کولبری می‌گفت: «به نظرم کولبری هیچ گونه پیامد مثبتی ندارد و یکی از پیامدهای تلخ آن اهانت به کرامت انسانی انسان‌ها و تنزل دادن آن‌ها در حد حیوانات بارکش است و همه تصورشان این است که این اصلاً کار انسان نیست». یکی دیگر از کولبران اما از تحقیر نیروهای نظامی حرف می‌زد، وی می‌گفت: «بارها پیش آمده که ماموران مرزی ما را الاغ صدا زده‌اند». «مهدی» کولبر ۳۷ ساله اهل مریوان نیز می‌گفت: «به نظرم انسان شخصیتش در آن حد نیست که باری ۵۰ تا ۶۰ کیلویی بر کول بگذارد و از مرز عبور کند و حداقل ۱۰ تا ۱۲ ساعت در مسیر باشد تازه اگر مامور هم اجازه بدهد که رد شوی زیرا بعضی وقت‌ها چندین ساعت اجازه عبور و مرور نداری. این مسیرهای رفت و برگشت حتی با ماشین هم سرشار از خطر و ریسک می‌باشند. طوری نیست بگی با استراحت میتونی بری یک بار بیاری و با احترام ازت استقبال کنن نه صاحب بار و نه مامور و نه راننده به کولبر احترام نمی‌گذارد». این انگ اجتماعی و حس حقارت نسبت به شغل در بین اکثریت کولبران همزمان شده است با برخورد تند مرزبانان که جنبه قانونی نیز ندارد. تیراندازی به کولبران قانونی نیست و بیشتر برخوردی غیر قانونی و قهری می‌باشد. بر اساس ماده ۳ از قانون مجازات اسلامی، نیروهای نظامی تنها در صورتی می‌توانند از اسلحه استفاده کنند که جانشان در خطر باشند و یا متهم قصد کشتن آن‌ها را داشته باشد. در تبصره ۳ این قانون آمده است که نیروهای نظامی به هیچ شیوه‌ای نمی‌توانند برای اولین بار متهم را هدف شلیک مستقیم قرار دهند. همچنین، طبق بند الف ماده ۲ قانون قاچاق، اگر کالای قاچاق کمتر از یک میلیون تومان ارزش داشته باشد هیچ‌گونه مجازاتی متوجه فرد نخواهد شد. نکته اصلی در مورد قانونی یا غیرقانونی بودن تیراندازی به سوی کولبران این است که در جامعه قانون‌مداری که اصل قانونی بودن جرم و مجازات را دارد، باید تعیین و اجرای مجازات‌ها به حکم قانون باشد. قانون هم مجازات بزه قاچاق یا تردد غیر مجاز از مرز و خروج غیرقانونی از کشور را تعیین و اعلام کرده که در هیچ یک از نصوص قانونی تیراندازی یا قتل به عنوان مجازات قانونی تعیین نشده است. «مهدی» از کولبران اهل مریوان در این زمینه می‌گفت: «ما همیشه این احتمال را داریم که هدف حمله و تیراندازی ماموران هنگ مرزی قرار بگیریم و من خودم داداشم چند ماه پیش از این طریق کشته شده است». در مقابل، باید این سوال را پیش کشید که چرا انسانی که از امتیازات و حقوق شهروندی برخوردار نیست و به نوعی ناشهروند محسوب می‌شود ملزم است به قانونی پایبند باشد که مختص شهروندان است. جابجایی کالا در دو سوی مرز بدون پرداخت عوارض گمرکی اگرچه برای شهروندان ممنوع است اما انجامش برای یک ناشهروند نباید عملی مجرمانه تلقی شود چون قانونی

که قادر به تضمین حقوق ناشهروندان به حاشیه رانده شده نیست، مشروعیت اعمال محدودیت بر رفتار آن‌ها را نیز ندارد. این برداشت نزدیک به خوانش آگامبن از انسان هوموساگر می‌باشد. پابندی به قانون تا زمانی موضوعیت دارد که حقوق اولیه انسان‌ها نقض نشود. به تعبیر دیگر، وقتی ناشهروند کنار گذاشته شده از مواهب قانون برای تامین نیازهای اولیه زندگی هیچ راهی جز نادیده گرفتن قانون ندارد، زیرپا گذاشتن آن عملی اخلاقی و موجه است.

د) رشد فضاهای فقر پرور و حاشیه‌نشین

یکی دیگر از پیامدهای کلان اجتماعی کولبری که تاثیر زیادی بر فضای شهری مناطق مرزی داشته است، رشد حاشیه‌نشینی و حاشیه نشین بودن کولبران است. بر اساس گزارش امنیت و آسیب‌های اجتماعی استان کردستان و ارئه پیشنهاد جهت تعدیل و کاهش آن در سالهای ۱۳۹۳، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵، شهر بانه ۱۳ محله حاشیه نشین داشته است که حدود ۳۰۰۰۰ نفر در این مناطق ساکن می‌باشند. بر اساس همین گزارش، شهر مریوان ۵ محله حاشیه نشین دارد که ۱۲۰۵۸ نفر در آن ساکن بوده‌اند. بر اساس داده‌های این مطالعه، این دو شهر دارای میزان حاشیه‌نشین بالایی هستند. شهر بانه از لحاظ تعداد افراد حاشیه‌نشین برابر است با مقدار حاشیه‌نشینان تمام شهرهای دیگر استان البته به استثناء مریوان و سنندج که این امر مقدار حاشیه‌نشینی بالای این شهر را نشان می‌دهد. بانه از لحاظ جمعیتی مقدار جمعیت کمتر از سقز و قروه را دارد اما تعداد حاشیه‌نشینان آن برابر است با کل حاشیه‌نشینان شهرهای سقز، بیجار، دیواندره، سرو آباد، دهگلان، قروه و کامیاران. یکی از دلایل افزایش این مقدار از حاشیه‌نشینی بازمی‌گردد به بازار مرزی و رشد شغل‌های کم درآمدی مانند کولبری و پبله‌وری و دستفروشی. به واسطه عدم تمکن مالی، اکثریت کولبران شهری نیز در مناطق حاشیه شهری زندگی می‌نمایند. فقر اقتصادی و رشد این مشاغل باعث می‌شود که کولبران به مناطق حاشیه نشین پناه ببرند و در این مناطق نیز چرخه فقر باز هم تکرار شده و فرد در فضایی قرار می‌گیرد که امکان انواع مشکلات اجتماعی برای وی مهیا می‌شود. در این مناطق، میزان انحرافات اجتماعی بالاست، کار کودکان در این مناطق امری شایع می‌باشد، میزان تحصیلات به نسبت پایین است و میزان محرومیت نسبی هم در سطحی نسبتاً بالا می‌باشد. افزایش تعداد کودکان کار، کم بودن میزان تحصیلات و افزایش محرومیت نسبی آنان در این مناطق، باعث شکل‌گیری چرخه محرومیت و احتمال افتادن در دام خلاف و بزه می‌شود. خود حاشیه‌نشینی و فضای شهری آن منبع شکل‌گیری افسردگی اجتماعی و عدم دسترسی به امکانات است. «سعدی» کولبر مریوانی در این مورد می‌گوید: «واحدیهایی کوچک، کوچه‌هایی باریک در حد ۳ متر از ویژگی‌های اساسی آن است، حتی آمبولانس هم نمی‌تواند از آن کوچه و خیابان‌ها رد شود». کوچه‌های باریک، عدم استفاده از امکانات ابتدایی و نبود فضای تفریح برای جوانان و کمبود مراکز آموزشی و مدارس ضعیف دولتی از ویژگی‌های این مناطق می‌باشد. فضای شهری حاشیه‌نشینی خود تولید کننده افسردگی اجتماعی و دل زدگی از وضعیت موجود است. در دسترس نبودن امکانات و عدم قانونی بودن بسیاری از ساخت و سازها بر مشکلات آن‌ها افزوده است. به واسطه رواج کولبری، رنج اجتماعی در بین فقرا تولید و بازتولید شده و مکان نیز این رنج اجتماعی و ناامیدی از زندگی را بیشتر می‌کند. بودن در یک مکان خود می‌تواند عامل رنج و درک نابرابری و لمس آن در زندگی باشد. حاشیه‌نشینی خود لمس رنج است خصوصاً اگر فرد کولبر نیز باشد، این درک رنج بیشتر می‌شود. «سعداله» کولبر ۳۱ ساله و ساکن در شهر بانه در این زمینه می‌گفت: «تنها کولبری نیست که من و خانواده‌ام را اذیت می‌کند. ما الان در یک خانه زندگی می‌کنیم که احتمال تخریب آن از سوی شهرداری هست و هیچ مجوزی ندارد. ما به نوعی ترس نان و ترس جان رو با هم داریم. قانونیم نیست که به ما حق بدهد. بدبختی اینجاست که اونجا هم امکانات ناچیزی داریم و دسترسیمان به خیلی از چیزها مثل بیمارستان، کتابخانه و... کم است و نمیتوانیم برادریم را در یک مدرسه خوب بذاریم چون اولاً امکانش نیست و دوماً اصلاً اونجا مدرسه خوب نیست». این رنج مضاعف در مکان رخ می‌دهد و حاشیه‌نشینی مکان بازتولید رنج مضاعف است. تنها مکانی که کولبران می‌توانند در آن زندگی کنند، خانه‌ای داشته باشند و یا اجاره کنند حاشیه شهر است. بنابراین، در فضای شهری، حاشیه نشینی و کولبری مترادف و هم معنی هم شده‌اند و کولبر بودن به معنای حاشیه نشین بودن و تداعی کننده آن است.

و) تداوم چرخه فقر

علاوه بر پیامدهای مذکور، کولبری می‌تواند نمادی برای تحقیر مردم منطقه کردنشین نیز باشد. در معنایی عام‌تر، کولبری و تسلط یافتن این شیوه از تامین معاش بر زندگی مردم منطقه، تحقیر جامعه کردها را بدنبال داشته است. پخش و تاکید بر آن در فضای حقیقی و مجازی، فرهنگ مرزی و منطقه را معادل کولبری دیدن نوعی تحقیر قلمداد می‌شود که در راستای تحقیر فردی معنا می‌یابد. از دید کولبران، کولبری علاوه بر تحقیر خود شخص و جایگاه اجتماعی پایین و انگ اجتماعی ناخوشایند، با نوعی تحقیر برای کردها و ملت‌شان همراه بوده است. «ایوب» ۴۸ ساله و یکی از کولبران مریوان در این زمینه گفت: «کار کولبری نوعی تحقیر انسانیت است اما مشکل من نیستم به نظرم کولبری

و تاکید و هی گفتن آن و حل نکردنش نوعی تحقیر ما کرده‌است و کردها با این کار دور از انسانیت تحقیر می‌شوند». این تحقیر، عدم حمایت قانونی و استثمار همزمان می‌شود با استثمار از سوی دلالان و صاحبان بار و یا کسانی که واسطه این کار هستند. در بین این گروه، دیگر تعریف کارگر و سرمایه‌دار یا سرف و فئودال مطرح نیست بلکه نوعی نظام طبقاتی بین کولبر و صاحب سرمایه در این مناطق معنی پیدا کرده است. بر این اساس که کولبری پایین‌ترین پرستیژ اجتماعی را به خود اختصاص داده است و همزمان توسط صاحبان بار استثمار می‌شوند. نوعی استثمار که معادل و پر خطرتر از استثمار کارگر توسط صاحبان سرمایه می‌باشد. در این جا استثمار، علاوه بر زمان کار که تایم مشخصی ندارد، جان فرد را نیز استثمار می‌نماید و کم‌ترین میزان درآمد و ریسک جانی آن بر دوش کولبر بوده و سود حاصله و بیشترین نفع به دلالان و صاحبان بار می‌رسد.

صاحبان بار و دلالان با چانه‌زنی و پارتی‌بازی با ماموران هنگ مرزی و نیروی انتظامی و برخورداری از رانت مرزی، به واسطه کار کولبران، نفع و سودهای کلانی را برای خود ایجاد می‌نمایند. هرچند بومی دانستن همه صاحبان بار فکر اشتباهی است چون بخشی از آنان از شهرهای مرکزی و تهران می‌باشند و به سفارش آن‌ها این بارها وارد می‌شود. این‌ها علاوه بر دلالان برخی صاحبان کارخانه‌های تولیدی را نیز شامل می‌شود. طوری که در دوره‌هایی که گردو و یا مواد اولیه صنایع شوینده وارد می‌شوند، بخشی از سفارش متعلق به کارگاه‌ها و کارخانجات مواد شوینده است که از طریق مرز و قاچاق مواد اولیه خود را وارد می‌نمایند و از این طریق تحریم‌ها را دور می‌زنند و همزمان از پرداخت عوارض گمرکی معاف می‌شوند. «ناصح» کولبر ۲۰ ساله و اهل روستای دورود مریوان در این زمینه می‌گفت: «ما می‌دانیم که بیشتر سود برای دلالا است ولی چاره‌ای نداریم آن‌ها نباشند و بار نداشته باشند ما این منبع درآمد کم را نداریم. هرچند بعضی اوقات رفتار مناسبی ندارند و خطر کشته شدن هم ندارند ولی ما چی ما مجبوریم بار آنها را بیاریم و سود اصلی را به آن‌ها برسانیم». برای نشان دادن شکاف طبقاتی و افزایش آن و وضعیت نامطلوب کولبرها می‌توان به شاخص ضریب جینی اشاره کرد که یک شاخص اقتصادی برای محاسبه توزیع ثروت در میان افراد جامعه می‌باشد. بالا بودن این ضریب در یک کشور، معمولاً به عنوان شاخصی از بالا بودن اختلاف طبقاتی و نابرابری درآمدی در نظر گرفته می‌شود. بر اساس آمار، شاخص ضریب جینی برای سال ۱۳۹۷ برابر با ۴۰/۹ بوده است. بر اساس گزارش محمد قاسمی سرپرست مرکز پژوهش‌های مجلس در صحن علنی مجلس از سال ۱۳۹۱ به این سو، شاخص ضریب جینی هر سال افزایش یافته است و در سال ۱۳۹۷ به بالاتر از ۴۰ رسیده است که این نشان دهنده افزایش شکاف طبقاتی طی سال‌های اخیر می‌باشد^{۲۲}. بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران، این شاخص برای سال ۱۳۹۸، ۳۹/۹۲ بوده است. افزایش شاخص ضریب جینی، فاصله طبقاتی را افزایش داده و بر نابرابری بین گروه‌های اقتصادی می‌افزاید. زمانی که این وضعیت را با افزایش نرخ ارز، بیماری همه‌گیر کرونا، تورم و نبود امکان اشتغال برای کولبران به دلایل سخت‌گیری مرزبانان، افزایش نرخ کالاها و عدم ورود کالا به دلیل افزایش نرخ ارز و ناتوانی خرید در بازار در نظر گرفت، میزان ورود کالا و درآمد کولبران نیز کاهش می‌یابد. این وضعیت نابرابری طبقاتی سبب می‌شود که فاصله طبقاتی افزایش یافته و بر مقدار نابرابری بین خود مردم مرزنشین نیز افزوده شود. بر اساس گزارش روزنامه آرمان ملی مورخ ۲۴ آذر ۱۳۹۹، یارانه‌ام را بگیر و نان قسطی بده، این وضعیت سال‌هاست در مناطق مرزی و حاشیه وجود دارد و برای مناطق مرزی مریوان و بانه نیز مصداق دارد. برخی از کولبران و فقرای این مناطق در ازای پرداخت یارانه، نان را خریداری می‌نمایند. در مقابل، مصرف‌گرایی و فرهنگ مصرف در بین طبقات برخوردار به بخشی از زندگی روزمره تبدیل شده است و بیشتر این برخورداران از طبقه دلالان و صاحبان بار برخوردار از رانت اقتصادی می‌باشند. شکاف فزاینده‌ای که مصداق عینی آن مسافرت‌های خارجی، خانه‌های گران قیمت و ماشین‌های لوکس برای عده معدودی و نداشتن نان برای عده کثیری است. به گفته یکی از کولبران اهل مریوان: «عده‌ای این‌جا همه چیز دارند و همه امکانات برای آنان فراهم است و دغدغه و مشکل‌شان نوع ماشین‌شان است ولی کولبران دغدغه‌شان نمردن و زنده ماندن از بی‌پولی و بی‌نانی است». بسیاری از کولبران همان‌طور که پیش‌تر نیز گفته شد به خاطر کولبری و نداشتن درآمد، احساس شرم می‌کنند و خود را جزو محرومین و طبقات فاقد پرستیژ اجتماعی می‌دانند. کولبری به عنوان راه فرار از وضعیت نامطلوب، خود وضعیت نامطلوبی را ایجاد می‌نماید که راه فرار از آن وجود ندارد. «سیوان» کولبر ۲۲ ساله اهل بانه در این زمینه می‌گفت: «میدونی درد این کار چیه، از بدبختی و بی‌پولی و فقر میریم کولبری و این سختی رو به جان می‌خوریم ولی کولبریم شغل آدمی نیست. دوست من عاشق یه دختر بود پول نداشت و فقیر بود از تحصیل به هیچ جا نرسید، مجبور شد کولبری کنه و وقتی کولبری میکرد پدر دختره گفت من دختره به کولبر نمیدم برو با یکی هم شان خودت ازدواج کن، درد از این بالاتر و بدتر!».

^{۲۲}. خبرگزاری فارس. ۱۳۹۸/۱۱/۲۸. تشدید فاصله طبقاتی در دولت روحانی.

شکاف فزاینده طبقاتی و بازتولید مداوم آن از طریق کولبری احتمال تحرک اجتماعی را برای فرزندان خانواده نیز محدود می‌نماید. نبود امکان هر نوع راه فرار از وضعیت موجود، ناخواسته فرزند نیز راه پدر را ادامه خواهد داد و در دام این امکان کولبری در فضای مرزی خواهد افتاد و تداوم چرخه فقر و کولبری بصورت بین نسلی ادامه پیدا خواهد کرد. بیشتر جوانان مشغول به کولبری از خانواده‌های فقیر یا دارای پدران کولبر هستند که امکان تحرک اجتماعی و اقتصادی با توجه به فضای اقتصاد مرزی از آنان گرفته شده است. پدر کولبر، فرزند کولبر دارد و امکان برون رفت از وضعیت موجود به دلیل عدم نتیجه‌بخش بودن تحصیل یا اشتغال در کارها و شغل‌های دیگر سخت و زبان‌بار است. تحصیلات به یک عامل عدم موفقیت و محرومیت بیشتر با هزینه بیشتر برای خانواده شده است و با توجه به فضای اقتصاد مرزی در بخش‌های مختلف که پیش‌تر توضیح داده شد، فرد نمی‌تواند در مشاغل دیگر اشتغال داشته باشد. همزمان، اقتصاد رانتی نیز در کنار فساد، این عدم دسترسی برای کسانی که از رانت برخوردار نیستند را تقویت می‌نماید. بر اساس آمار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان در سال ۱۳۹۵، در جامعه باسوادان استان هرچه تحصیلات بالاتر می‌رود، نرخ بیکاری نیز افزایش می‌یابد به طوری که افراد دارای تحصیلات عالی با نرخ بیکاری ۲۲/۳ درصد بیشترین نرخ بیکاری و پس از آن دیپلمه‌ها با نرخ بیکاری ۲۱/۵ درصد در جایگاه بعدی و بالاخره افراد در سطح تحصیلات زیر دیپلم با نرخ بیکاری ۱۴/۷ درصد به ترتیب بیشترین تا کمترین نرخ بیکاری را به خود اختصاص داده‌اند. در این میان، توجه به فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، میزان این بیکاری را بهتر نشان می‌دهد به طوری که در سال ۱۳۹۵، بانه ۷۸۱۰ نفر و میوان ۱۳۸۹۳ فارغ‌التحصیل دانشگاهی داشته است. با توجه به آمار فوق، نتیجه‌بخش نبودن تحصیلات و تکرار چرخه فقر در مناطق مرزی کردستان اثبات می‌شود. «وهاب» یکی از کولبران اهل روستای بوالحسن بانه اشاره نمود که: «من پدرم، عموم و پسر عموهام کولبرن و من هم کولبر شدم چون انگار یک شغل ارثی در خانواده ما شده و همه به دلیل نبودن کار این راه رو از خانواده یاد می‌گیرند». کولبری به عنوان عامل تداوم بین نسلی و تکرار آن توسط نسل‌های متمادی در مناطق مرزی کردستان شناخته شده است. افراد مختلف به علت نبود راه جایگزین، از طریق خانواده و پدرانشان با این فعالیت آشنا شده و در بین گروه خانوادگی و همسالان این شغل (البته اگر بتوان آن را شغل نامید) تولید و بازتولید و تبلیغ می‌شود و در این فضا تمایل به انجام آن روز به روز بیشتر می‌گردد. مجموعه این عوامل در کنار یکدیگر، وضعیت اجتماعی سخت و شکننده‌ای را سبب شده‌اند که کولبران در دام آن گرفتار شده‌اند و کولبری که خود راه فرار بوده است، معضلات اجتماعی زیادی را برای خود و خانواده‌اش به همراه آورده است. فقر اقتصادی، انگ اجتماعی، احساس طرد شدگی، مشکلات خانوادگی، بازماندن از تحصیل، کودک کولبری، رشد فرهنگ ناهنجار در بین جوانان، مصرف زدگی، مشکلات خانوادگی، افزایش فزاینده شکاف طبقاتی و حاشیه‌نشینی از پیامدهای اجتماعی کولبری هستند. اما طنز تلخ ماجرا در این است که افراد فقیر، حاشیه‌نشین، بازماندگان از تحصیل و تحصیل کردگان برای کسب حداقل نانی و کاستن از بدبختی و رنج خود به کولبری پناه می‌برند و کولبری به عنوان مأمن و امکانی برای فرار خود بازتولید کننده این رنج‌ها و تقویت کننده آن‌ها می‌شود.

نتیجه‌گیری

تجربه زیسته کولبران ترکیبی از فقر، احساس نیاز، طردشدگی، نابرابری و... است که به بازتولید وضعیت زیستی خاص و تعریف خاص از آن انجامیده است. تله فضایی فقر با مقوله‌هایی از قبیل تنگناهای اقتصادی - معیشتی، فقدان منبع درآمد جایگزین، فقر اقتصادی شدید، ضعف درآمد پله‌وری و جبر محیطی در قالب شرایط علی به بخشی از زندگی بسیاری از مردمان مناطق مرزی غرب کشور تبدیل شده است. بر این اساس، مرزنشینی و شرایط محیطی منطقه و فقر اقتصادی شدید در کنار عدم وجود منبع درآمد جایگزین، مردم منطقه مرزی غرب کشور را به انجام کولبری هدایت نموده است. علاوه بر شرایط علی فوق، وجود بسترها و زمینه‌هایی از قبیل ضعف اشتغال کشاورزی، صنعتی و گردشگری، کولبری را به تنها مفر درآمدی و معیشت مرزنشینان تبدیل نموده است. بیشتر کنشگران محلی، وجود شرایط علی مذکور و ضعف اشتغال در بخش‌های مذکور را نتیجه عوامل مداخله‌گری از قبیل مقولات عقب‌نشینی دولت در حمایت از فقرا، رایج شدن سرمایه‌داری رانتیر حامی‌پرورانه، احساس تبعیض ساختاری و ناکارآمدی دستگاه‌های اجرایی می‌دانند. این امر، دقیقاً بعد از پذیرش نئولیبرالیسم توسط دولت‌های اقتدارگرای مدرن و قطع حمایت از اقشار حاشیه‌نشین و ضعیف جامعه، تشدید شد. مطابق تحلیل لوفور، دولت‌های اقتدارگرا با پذیرش نئولیبرالیسم، از کارکردهای بازتوزیعی خود فاصله گرفته و روزبه‌روز بر نابرابری و فاصله طبقاتی افزوده‌اند. در نتیجه این وضعیت، مناطق حاشیه‌ای به‌ویژه مرزها، از حمایت دولت و نیز توسعه‌یافتگی محروم مانده و گرفتار فقر تاریخی شده‌اند. مطابق نظر آگامبن، مرزنشینان خصوصاً کولبران، در وضعیتی استثنائی قرار گرفته‌اند که به‌موجب آن، از دسترسی قانونی به خدمات اساسی منع شده و از حقوق مسلم خود از جمله استفاده از مرز نیز محروم مانده‌اند.

کولبری به عنوان مصداق فقر و بازتولید روزافزون آن در مناطق مرزی کردستان خصوصاً در شهرستان‌های مرزی بانه و میوان، پیامدهایی در حوزه اجتماعی- فرهنگی به همراه داشته است. برای پیامدهای اجتماعی- فرهنگی کولبری مجموعه‌ای از مفاهیم در حوزه‌های مختلف استخراج شدند و بر اساس آن‌ها سعی گردید تحلیلی از چگونگی وضعیت ذکر شود. از بطن مجموعه مفاهیم مذکور، مقولات تخریب سرمایه انسانی بومی، تقویت ارزش‌های ولنگاری و مصرفی در بین جوانان، تنزل مقام انسانی و وضعیت حقوقی مبهم، رشد حاشیه‌نشینی و تغییر بافت شهرهای مرزی، شکاف فزاینده طبقاتی، مشکلات حاد خانوادگی، موج‌سواری رسانه‌ای و بازتولید مداوم فقر به دست آمده‌اند. کولبری در مرز به واسطه غلبه فضای فقر و نبود امکان اشتغال جایگزین، اولین امکان موجود که حق هر شهروند است را از آنان می‌گیرد که آن هم علاقه به تحصیل و اهمیت آن می‌باشد. عدم انگیزه برای ادامه تحصیل علاوه بر مشکلات فرهنگی منجر به تخریب سرمایه انسانی بومی منطقه و هدر رفت استعدادهای مختلفی می‌شود که در صورت امکان در بخش‌های مختلف می‌توانند بسیار موفق باشند. این هدر رفت استعداد انسانی در دل شکاف طبقاتی فزاینده و نابرابری زیادی که از طریق فرهنگ مصرف و بازارها ایجاد شده است، منجر به نابودی کرامت انسانی کولبران فقیر و مرزنشین شده است. عدم دسترسی به کمترین حقوق انسانی و اشتغال به کاری که کار انسانی قلمداد نمی‌شود، نوعی تحقیر و انگ اجتماعی در بین طبقات پایین را برای آنان به همراه دارد که مقام انسانی آنان و کرامت‌شان را در بعضی مواقع در حد حیوان بارکش پایین می‌آورد. بخشی از این تحقیر سبب می‌شود جوانان بازمانده از تحصیل و تحقیر شده جذب فرهنگ مصرف و ولنگاری اجتماعی شوند که در آن با خرید وسایل نمایش خود همانند موتور سیکلت، پوشاک و موبایل خود را در نزد گروه دوستان خاص مطرح می‌نمایند. این تمایل به جبران نقایص و کمبودهای فرهنگی در بین جوانان سبب تقویت ارزش‌های ولنگاری و مصرفی می‌شود. جوانان علاوه بر جذب این سیستم در درون خانواده نیز با مشکلات زیادی مواجه می‌شوند. نبود کنترل و نظارت پدر و دور بودن شبانه وی از خانه میزان کنترل خانوادگی را بر آنان کاسته و به سمت کارهای ناهنجارگونه هدایت می‌شوند. پدران کولبر و خانواده‌های کولبر با مشکلات خانوادگی زیادی از جمله عدم تمکین خانواده و فرزندان، مشکلات جنسی و زناشویی، بی‌سرپرست شدن خانواده دست به گریبانند و این مجموع از پیامدها خود سبب بازتولید فقر و رنج در بین نسل‌ها و خانواده‌های کولبران می‌شود که به صورت بین نسلی و رنج و ننگ اجتماعی ادامه پیدا می‌کند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

به نسبت مساوی

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- احمدی، حمید (۱۳۸۳). قومیت و قوم‌گرایی در ایران (افسانه و واقعیت)، تهران: نشر نی، چاپ چهارم.
- احمدی‌فر، رشید (۱۳۹۷). دیالکتیک مرز و توسعه: تحلیل جامعه‌شناختی دشواری‌های توسعه پایدار در مناطق مرزی غرب کشور، مجله توسعه محلی (روستایی- شهری)، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۲۰۶-۱۸۳.
- اسماعیل زاده، خالد (۱۳۸۷). بررسی جایگاه بازارچه‌های مشترک مرزی در وضعیت رفاهی مرزنشینان، مطالعه موردی: بازارچه های مرزی سردشت و پیرانشهر، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- استراوس، انسلم و کوربین، جولیت (۱۳۹۰). مبانی پژوهش کیفی (فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای)، ترجمه: ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.

اطهراری، کمال (۱۳۹۹). درآمدی بر سرمشق نوین توسعه کشاورزی و روستایی ایران، تهران: نشر نی.

امیرپناهی، محمد (۱۳۹۳). ساخت اجتماعی بازار: تحلیل جامعه‌شناختی پیدایش بازار، با تاکید بر بازار بانه، رساله دکتری، رشته جامعه‌شناسی توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

باینگانی، بهمن (۱۳۹۴). مطالعه جامعه‌شناختی تغییرات اقتصادی و پیامدهای فرهنگی در مناطق کردنشین، پایان‌نامه دکتری، رشته جامعه‌شناسی نظری- فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

برنر، نیل (۱۳۹۶). نقد هانری لوفور بر تولیدگرایی دولتی، در مجموعه مقالات: فضا، تفاوت، زندگی روزمره؛ مجموعه ویراستاران، ترجمه: افشین خاکباز و محمد فاضلی، تهران: انتشارات تیسرا. صص ۳۳۶-۳۱۵.

پیران، پرویز (۱۳۶۹). تقدم و تسلط شهری در جهان سوم: مروری گذرا بر دیدگاه‌های تئوریک؛ اطلاعات سیاسی- اقتصادی، شماره ۳۴، ص ۳۶.

خبرگزاری جمهوری اسلامی، استان کردستان، کد خبر ۸۳۹۱۶۷۵۹، مورخ ۱۳۹۹/۵/۳۱.

خبرگزاری فارس، تشدید فاصله طبقاتی در دولت روحانی. مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۲۸.

داده‌های پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، به نقل از بازنگری سند آمایش توسعه استان کردستان. ۱۳۹۷.

دالمیر، فرد راینهارد (۱۳۸۴). راه‌های بدیل: فراسوی شرق‌شناسی و غرب‌شناسی، ترجمه: فاطمه صادقی و نرگس تاجیک، آبادان: نشر پرسش.

دشنر، گونتر (۲۰۱۱). کرد ملت بی‌دولت، ترجمه: کمال‌الدین محمدی، اربیل: انتشارات آراس.

ذکایی، محمدسعید و آرام نوری (۱۳۹۴). زندگی در مناطق مرزی: مطالعه پدیدار شناختی مرزنشینان شهر نوسود، جامعه‌پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره ۴، صص ۱۵۱-۱۱۹.

سال‌نامه‌های آماری استان در سالهای ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، به نقل از سازمان مدیریت استان کردستان، سند بازنگری آمایش استان کردستان ۱۳۹۷.

سلطانیان، شریف و جمیل مفاخری باشماق (۱۳۹۸). شناسایی شرایط علی تأثیرگذار بر توسعه اقتصاد مرزی (مورد مطالعه: استان کردستان)، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، سال هشتم، شماره ۲: صص ۳۱۰-۲۷۹.

شرافت، سجاد و یاری، مجید (۱۳۹۱). نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه روستایی مناطق مرزی (مورد مطالعه: بازارچه مرزی مهران). همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت: چالش‌ها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

طرح ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، ۱۳۹۲.

نوری، آرام، & ذکایی، محمد سعید. (۱۳۹۹). دلالت‌های فرهنگی زندگی مرزنشینی: مطالعه موردی شهر نوسود. **جامعه‌شناسی فرهنگ**

و هنر، ۲(۴)، ۶۴-۴۱. doi: <https://doi.org/10.34785/J016.2021.373>

عبده‌زاده، سیروان (۱۳۹۲). بررسی تأثیر بازارچه‌های مرزی بر کیفیت زندگی روستائیان مرزنشین، مورد مطالعه: بازارچه‌های و روستاهای مرزی شهرستان مریوان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی توسعه روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

قادرزاده، امید؛ محمدپور، احمد و قادری، امید (۱۳۹۰). بر ساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی در شهرستان مریوان: ارائه یک نظریه زمینه‌ای، مجله علوم اجتماعی: برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۹، صص ۸۰-۳۵.

قادری حاجت، مصطفی و همکاران (۱۳۸۹). تبیین نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار نواحی پیرامون، مطالعه موردی: بازارچه‌های مرزی استان خراسان جنوبی، ژئوپولیتیک، سال ششم، شماره ۳، صص ۱۵۱-۱۲۱.

محمدپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش - جلد اول (منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی). تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

یوسفوند، سجاد، محسنی، رضاعلی، & غیاثوند، احمد. (۱۴۰۱). واکاوی تجربه زیسته کولی‌ها از طرد اجتماعی (مورد مطالعه: کولی‌های شهر خرم‌آباد). **جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر**، ۴(۱)، ۱۴۶-۱۲۵. doi: <https://doi.org/10.34785/J016.2022.011>

محمودی، علی (۱۳۸۱). بررسی موانع و مشکلات بازارچه‌های مرزی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، شماره ۱۳ و ۱۰، صص ۵۳-۶۱.

نارایان، دیپا (۱۳۹۵). *توانمندسازی و کاهش فقر*؛ کتاب مرجع بانک جهانی، ترجمه: فرزاد پوراصغر سنگاچین و جواد رضایی، تهران: نشر کریم خان زند.

هاروی، دیوید (۱۳۹۶). *فضاهای امید*، ترجمه: علیرضا جباری (آذرنگ)، تهران: نشر افکار.

- Asante, C.W (2012). Unraveling the health-related challenges of women in the informal economy: accounts of women in cross-border trading in Accra, Ghana. *Geojournal*.
<http://197.255.68.203/handle/123456789/2499>.
- Bergmann, Christoph; Gerwin, Martin; Nüsser, Marcus & Sax, William S (2008). Living in a High Mountain Border Region: The Case of the 'Bhotiyas' of the Indo-Chinese Border Region. *J. Mt. Sci.* 5: 209–217.
- Bojan, Dercan, Milka, Bubalo-Zivkovic, Milica, Solarevic, Dejan, sabic (2017). Living on the border: social indicators of life quality in Srem border region (Vojvodina, Serbia). *Geographica Pannonica*. Volume 21, Issue 1, 26–42 (March).
- Creswell, J. W. (2007), *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Darlington, Y & Scott, D (2002). *Qualitative Reaserch in Practice Stories from the Field*. Singapore, South Wind Proudution.
- Hechter, Michael (1975). *Internal Colonialism: THE CELTIC FRINGE IN BRITISH NATIONAL DEVELOPMENT, 1536-1966*, University of California Press Berkeley and Los Angeles.
- Herchner, Daria (2016). Understanding perceptions on the U.S.-Mexico border: A narrative research into the Paso del Norte northern region's inhabitants' understanding of their region and the influence of cross-border activities. Master thesis Human Geography, Master specialization: Europe: Borders, identities and governance Radboud University Nijmegen. Nijmegen School of Management.
- Lefebvre, Henri (2009). *State, Space, World. Selected Essays*, edited by Neil Brenner and Stuart Elden, Translated by Gerald Moore, Neil Brenner and Stuart Elden, university of Minnesota press.
- Mosavinia, S. R; N. Niazi and Ahmad Ghaforian (2011), "Edward Said's Orientalism and the Study of the Self and the other in Orwell's *Burmese Days*", *Studies in Literature and Language*, vol. 2, no. 1.
- Mutoni, Mehrab (2013). *Informal Cross-Border Trade of Agricultural Products Between Rwanda and Burundi: A case study of female and male smallholder Traders of Bugesera District, Rwanda*. vanhall larensten university of applied sciences netherland Newbury Park: Sage.
- Nkoroei, Isaac (2015). *Assessing the Informal Cross Border Trade In Between Kenya and Uganda*, A Research Project Submitted in Partial Fulfilment for the award of Degree of Masters of arts in international studies, at the Institute of Diplomacy and international studies, The University of Nairobi.
- Pike, A, Rodríguez-Pose, A and Tomaney, J (2006) *Local and Regional Development*, Routledge: London.
- Sikder, Mohammad Jalal Uddin & Sarkar, Buran Kumar (2005). Livelihoods and informal trade at the Bangladesh Border. In *Inter-Asia cultural studies*, vol. 6. Is. 3, pp: 432-445.